Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
ΝΙΚΟΛΑ ΑΙΜΙΛΙΟΥ
της 18ης Ιουνίου 2024[1]

Υπόθεση C-144/23

KUBERA, trgovanje s hrano in pijačo, d.o.o.
κατά
Republika Slovenija

[αίτηση του Vrhovno sodišče
(Ανωτάτου Δικαστηρίου, Σλοβενία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ – Υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων ή των δικαστηρίων τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας να υποβάλλουν αίτηση προδικαστικής αποφάσεως – Εξαιρέσεις από αυτή την υποχρέωση – Νομολογία CILFIT – Μηχανισμός φιλτραρίσματος – Ανώτατο δικαστήριο κράτους μέλους – Άδεια προς άσκηση αναιρέσεως – Απόφαση με την οποία απορρίπτεται η αίτηση παροχής άδειας προς άσκηση αναιρέσεως – Άρθρο 47 του Χάρτη – Δικαίωμα σε δίκαιη δίκη – Αιτιολογία»

I. Εισαγωγή

1. Οι δυσκολίες τις οποίες αντιμετωπίζουν τα δικαστικά όργανα, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, στην προσπάθειά τους για αποτελεσματική διαχείριση των πινακίων τους ενόψει του μεγάλου αριθμού των διαφορών που εισάγονται ενώπιόν τους, ασφαλώς, δεν αποτελούν πρόσφατο φαινόμενο. Για προφανείς λόγους, το πρόβλημα γινόταν πάντοτε πιο αισθητό από τα δικαστήρια τα οποία βρίσκονται στην κορυφή του δικαστικού συστήματος και είναι γενικώς επιφορτισμένα με το καθήκον να διασφαλίζουν ότι η νομολογία θα είναι συνεπής και ακριβής[2].

2. Οι κίνδυνοι τους οποίους ενέχει ο υπερβολικός φόρτος εργασίας είναι πρόδηλοι και, ως εκ τούτου, δεν χρειάζεται παρά μια σύντομη αναφορά: μεταξύ άλλων, σημαντικές καθυστερήσεις στην περάτωση των υποθέσεων, χαμηλότερη ποιότητα των δικαστικών αποφάσεων, παρατεταμένη νομική αβεβαιότητα και μεγαλύτερο κόστος εκδίκασης των διαφορών για τους διαδίκους και, πιο έμμεσα, για την κοινωνία στο σύνολό της.

3. Ένας από τους μηχανισμούς που παραδοσιακά χρησιμοποιήθηκε ώστε τα ανώτατα δικαστήρια να μπορούν να περιστέλλουν τα πινάκιά τους και, συνακόλουθα, να περιορίζουν τους προαναφερθέντες κινδύνους είναι να τους παρέχεται η ευχέρεια επιλογής, σε μεγαλύτερο ή

[1] Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

[2] Βλ., για παράδειγμα, Norkus, R., «Introductory report – The filtering of appeals to the supreme courts», Δίκτυο των Προέδρων των Ανώτατων Δικαστηρίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Δουβλίνο, 2015, σ. 2, όπου μνημονεύεται σχετικό παράδειγμα από τον 16ο αιώνα.

μικρότερο βαθμό, των υποθέσεων (ή, σε ορισμένα συστήματα, επίσης των νομικών ζητημάτων) τις οποίες προτίθενται να εκδικάσουν και να κρίνουν [3]. Σχετικό ερευνητικό σημείωμα που συντάχθηκε από τη Διεύθυνση Έρευνας και Τεκμηρίωσης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Απρίλιο του 2013 έδειξε ότι, τις τελευταίες δεκαετίες, υπάρχει η τάση να θεσμοθετούνται στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης *μηχανισμοί φιλτραρίσματος* των αιτήσεων αναιρέσεως ενώπιον των ανωτάτων δικαστηρίων. Πράγματι, τέτοιοι μηχανισμοί φιλτραρίσματος εφαρμόζονται πλέον σε διάφορα κράτη μέλη [4]. Επιπλέον, το 2019 τροποποιήθηκε ο Οργανισμός του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Οργανισμός) [5], προκειμένου να θεσπιστεί ένας μηχανισμός φιλτραρίσματος αιτήσεων αναιρέσεως επί των αποφάσεων ορισμένων ενωσιακών οργανισμών και υπηρεσιών [6].

4. Ωστόσο, σύμφωνα με το ίδιο ερευνητικό σημείωμα, σε ορισμένα κράτη μέλη η θέσπιση παρόμοιων μηχανισμών κρίθηκε προβληματική (ή απορρίφθηκε κατηγορηματικά) καθώς, μολονότι οι μηχανισμοί αυτοί βοηθούν ενδεχομένως τα εθνικά δικαστήρια να διαχειριστούν πιο αποτελεσματικά τα πινάκιά τους, περιορίζουν εντούτοις την πρόσβαση ορισμένων διαδίκων στο δικαστήριο. Η ανωτέρω κατάσταση μπορεί, συνεπώς, να δημιουργήσει τριβές όσον αφορά το δικαίωμα αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, όπως αναγνωρίζεται στη σχετική εθνική νομοθεσία, στο άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ) και –τελευταίο σε σειρά αλλά επ' ουδενί σε σημασία– στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

5. Η υπό κρίση υπόθεση αναδεικνύει μια αρκετά εξειδικευμένη πτυχή του όλου ζητήματος. Ζητείται ειδικότερα από το Δικαστήριο να διευκρινίσει εάν και υπό ποιες προϋποθέσεις η ύπαρξη μηχανισμών φιλτραρίσματος σε εθνικό επίπεδο συμβιβάζεται με την υποχρέωση που υπέχουν τα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού από το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ να υποβάλλουν αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο όταν εγείρεται ζήτημα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης στο πλαίσιο διαδικασίας ενώπιον τους.

[3] Ένας από τους πιο γνωστούς μηχανισμούς βασίζεται στην έκδοση διατάξεως «certiorari» επί αιτήσεων αναιρέσεως ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών (United States' Supreme Court) (που θεσπίστηκε με τον νόμο περί δικαστικής εξουσίας του 1891).

[4] Ερευνητικό σημείωμα 13/006.

[5] Βλ. άρθρο 58α του Οργανισμού, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ, Ευρατόμ) 2019/629 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 17ης Απριλίου 2019, για την τροποποίηση του πρωτοκόλλου αριθ. 3 περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2019, L 111, σ. 1). Χάριν πληρότητας θα πρέπει να προσθέσω ότι το πεδίο εφαρμογής αυτής της διατάξεως έχει διευρυνθεί με τη θέσπιση από τον νομοθέτη της Ένωσης, τον Απρίλιο του 2024, ενός νέου κανονισμού που τροποποιεί τον Οργανισμό σύμφωνα με τη σχετική πρόταση που υπέβαλε το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον Δεκέμβριο του 2022.

[6] Στην ουσία, βάσει του μηχανισμού αυτού, η εξέταση αιτήσεων αναιρέσεως που ασκούνται σε υποθέσεις οι οποίες έχουν αποτελέσει αντικείμενο διπλού ελέγχου, αρχικώς από ανεξάρτητο τμήμα προσφυγών και, στη συνέχεια, από το Γενικό Δικαστήριο, δεν εγκρίνεται από το Δικαστήριο εκτός εάν αποδειχθεί ότι οι αιτήσεις αυτές εγείρουν σημαντικό ζήτημα για την ενότητα, τη συνοχή ή την εξέλιξη του δικαίου της Ένωσης.

II. Το εθνικό δίκαιο

6. Το άρθρο 367, παράγραφος 1, του Zakon o pravdnem postopku (κώδικα πολιτικής δικονομίας· στο εξής: ZPP)[7], το οποίο εφαρμόζεται επί διοικητικών διαφορών δυνάμει του άρθρου 22, παράγραφος 1, του Zakon o upravnem sporu (κώδικα διοικητικής δικονομίας)[8], όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, έχει ως εξής:

«Οι διάδικοι μπορούν να ασκήσουν αναίρεση κατά τελεσίδικης αποφάσεως που εκδόθηκε σε δεύτερο βαθμό εντός 15 ημερών από την κοινοποίηση της αποφάσεως του Ανωτάτου Δικαστηρίου με την οποία επιτρέπεται η άσκηση αναιρέσεως».

7. Κατά τις διατάξεις του άρθρου 367a του ZPP:

«(1) Το δικαστήριο επιτρέπει την άσκηση αναιρέσεως εάν η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου αναμένεται να επιλύσει νομικό ζήτημα που είναι σημαντικό για την ασφάλεια δικαίου, την ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου ή τη νομολογιακή εξέλιξή του. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο παρέχει άδεια προς άσκηση αναιρέσεως στις ακόλουθες περιπτώσεις:

– εάν πρόκειται για νομικό ζήτημα επί του οποίου η απόφαση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου αποκλίνει από τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου· ή

– εάν πρόκειται για νομικό ζήτημα σχετικά με το οποίο δεν υπάρχει νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου –ιδίως δε εάν η νομολογία των ανωτέρων δικαστηρίων δεν είναι ομοιόμορφη· ή

– εάν πρόκειται για νομικό ζήτημα σχετικά με το οποίο η νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου δεν είναι ομοιόμορφη.

(2) Το Ανώτατο Δικαστήριο αποφασίζει να επιτρέψει την άσκηση αναιρέσεως με βάση την αίτηση διαδίκου για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως».

8. Το άρθρο 367b του ZPP ορίζει τα εξής:

«(1) Η αίτηση για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως υποβάλλεται από τον διάδικο εντός 30 ημερών από την επίδοση της τελεσίδικης αποφάσεως του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου.

(2) Η αίτηση για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως υποβάλλεται στο Ανώτατο Δικαστήριο.

[…]

(4) Στην αίτηση για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως ο διάδικος οφείλει να εκθέτει με ακριβή και συγκεκριμένο τρόπο το αμφισβητούμενο νομικό ζήτημα και τους κανόνες δικαίου των οποίων την παράβαση επικαλείται, τις περιστάσεις που καταδεικνύουν τη σημασία του ζητήματος και μια σύνοψη των λόγων για τους οποίους θεωρεί ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν αποφάνθηκε ορθώς επί του ζητήματος· πρέπει επίσης να περιγράφει με ακριβή και συγκεκριμένο τρόπο τις προβαλλόμενες δικονομικές πλημμέλειες και, κατά τον ίδιο τρόπο, να τεκμηριώνει την ύπαρξη νομολογίας του Ανωτάτου Δικαστηρίου από την οποία φέρεται να αποκλίνει η επίμαχη απόφαση ή την ύπαρξη ασυνέπειας στη νομολογία».

7 Uradni list RS, αριθ. 73/07.

8 Uradni list RS, αριθ. 105/06.

9. Το άρθρο 367c του ZPP ορίζει τα εξής:

«(1) Επί της αιτήσεως για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως αποφασίζει με διάταξη τριμελές τμήμα του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

(2) Το δικαστήριο αρκεί απλώς να αναφέρει στην αιτιολογία της απορριπτικής αποφάσεως επί αιτήσεως για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 367a του παρόντος κώδικα.

(3) Το δικαστήριο διευκρινίζει στη διάταξη με την οποία παρέχεται άδεια προς άσκηση αναιρέσεως για ποιο σκέλος ή για ποια συγκεκριμένα νομικά ζητήματα πρέπει να επιτραπεί η άσκηση αναιρέσεως.

(4) Η απόφαση με την οποία επιτρέπεται ή δεν επιτρέπεται η άσκηση αναιρέσεως είναι απρόσβλητη».

10. Το άρθρο 370 του ZPP ορίζει τα εξής:

«(1) Αναίρεση χωρεί λόγω ουσιώδους παράβασης διατάξεων που διέπουν τη διαδικασία ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, την οποία είχε επικαλεστεί ο διάδικος ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, λόγω ουσιώδους παράβασης διατάξεων που διέπουν τη διαδικασία ενώπιον του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου ή λόγω πλάνης περί το δίκαιο.

(2) Δεν συνιστά λόγο αναιρετικού ελέγχου η επίκληση εσφαλμένης ή ελλιπούς διαπίστωσης των πραγματικών περιστατικών».

11. Το άρθρο 371 του ZPP ορίζει τα εξής:

«Το αναιρετικό δικαστήριο ελέγχει την αναιρεσιβαλλόμενη απόφαση μόνο στον βαθμό και σε σχέση με τα συγκεκριμένα νομικά ζητήματα για τα οποία επιτράπηκε η άσκηση αναιρέσεως».

III. Τα πραγματικά περιστατικά, η διαδικασία της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

12. Η KUBERA, trgovanje s hrano in pijačo d. o. o. (στο εξής: Kubera), αναιρεσείουσα της κύριας δίκης, αγόρασε στην Τουρκία μεταλλικά κουτιά του ποτού Red Bull τα οποία είχαν παραχθεί στην Αυστρία και τα μετέφερε με πλοίο στον λιμένα του Koper (Σλοβενία), όπου ξεκίνησε η τελωνειακή διαδικασία.

13. Στις 15 Σεπτεμβρίου 2021 η Finančna uprava Republike Slovenije (φορολογική διοίκηση της Δημοκρατίας της Σλοβενίας) εξέδωσε πράξη με την οποία, λόγω υπονοιών περί προσβολής δικαιώματος διανοητικής ιδιοκτησίας κατά την έννοια του άρθρου 17 του κανονισμού (ΕΕ) 608/2013[9], ανέστειλε την τελωνειακή διαδικασία και προέβη σε κατάσχεση των εμπορευμάτων. Στη συνέχεια, η φορολογική διοίκηση εξέδωσε δύο αποφάσεις της 5ης Οκτωβρίου 2021, με τις οποίες αποφάσισε να προβεί σε κατάσχεση των εμπορευμάτων της αναιρεσείουσας εν αναμονή της αποφάσεως επί της διαφοράς η οποία είχε κινηθεί για την προστασία των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας από την εταιρία Red Bull GmbH (Αυστρία), δικαιούχο των δικαιωμάτων.

[9] Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουνίου 2013, σχετικά με την τελωνειακή επιβολή των δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1383/2003 του Συμβουλίου (ΕΕ 2013, L 181, σ. 15).

14. Η Kubera άσκησε πρώτα κατά των αποφάσεων αυτών δύο ενδικοφανείς προσφυγές, οι οποίες απορρίφθηκαν. Στη συνέχεια, άσκησε κατά των ίδιων αποφάσεων δύο ένδικες προσφυγές, οι οποίες απορρίφθηκαν από το Upravno sodišče (διοικητικό πρωτοδικείο, Σλοβενία) βάσει, μεταξύ άλλων, του άρθρου 1 του κανονισμού 608/2013.

15. Η Kubera υπέβαλε ενώπιον του Vrhovno sodišče (Ανωτάτου Δικαστηρίου, Σλοβενία) δύο αιτήσεις για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως κατά των δύο αποφάσεων του Upravno sodišče (διοικητικού πρωτοδικείου), προβάλλοντας ως σχετικό νομικό ζήτημα την ερμηνεία του άρθρου 1, παράγραφος 5, του κανονισμού 608/2013, σε συνδυασμό με την αιτιολογική σκέψη 6 του κανονισμού αυτού. Με τις εν λόγω αιτήσεις της, η αναιρεσείουσα ζήτησε επίσης από το Vrhovno sodišče (Ανώτατο Δικαστήριο), στην περίπτωση κατά την οποία δεν υιοθετηθεί από το δικαστήριο η ερμηνεία του κανονισμού 608/2013 που αυτή πρότεινε, να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο. Περαιτέρω, η Kubera ισχυρίστηκε συναφώς ότι στο ζήτημα που τίθεται δεν έχει δοθεί απάντηση ούτε από τη νομολογία της Ένωσης ούτε από τη σλοβενική νομολογία, μολονότι είναι σημαντικό για τη σαφή οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων των τελωνειακών αρχών.

16. Στο πλαίσιο της κύριας δίκης, το Vrhovno sodišče (Ανώτατο Δικαστήριο) εκτιμά ότι οι διατάξεις του ZPP (στο εξής: επίμαχη εθνική νομοθεσία) δεν επιτρέπουν να γίνει δεκτή η αίτηση παροχής άδειας προς άσκηση αναιρέσεως διότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις τις οποίες προβλέπει σχετικά ο κώδικας αυτός. Ωστόσο, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, σε περίπτωση που αποφαίνεται επί αιτήσεως για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως, οφείλει επίσης να κρίνει επί της ουσίας το αίτημα διαδίκου περί υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο όπως απαιτείται κατά το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, καθώς και αν, εφόσον το Vrhovno sodišče (Ανώτατο Δικαστήριο) κρίνει ότι δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις για την υποβολή του προδικαστικού ερωτήματος, όπως ζητήθηκε, υποχρεούται, δυνάμει του άρθρου 47 του Χάρτη, να αιτιολογήσει την κρίση του αυτή στην απορριπτική διάταξη επί της αιτήσεως για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως.

17. Στο πλαίσιο αυτό, το Vrhovno sodišče (Ανώτατο Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία ενώπιόν του και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ την έννοια ότι αντιτίθεται σε διάταξη του Zakon o pravdnem postopku (κώδικα πολιτικής δικονομίας) δυνάμει της οποίας το Vrhovno sodišče (Ανώτατο Δικαστήριο, Σλοβενία), στο πλαίσιο διαδικασίας για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως (revizija), δεν υποχρεούται να προβεί σε εκτίμηση του κατά πόσον υπέχει, κατόπιν αιτήματος διαδίκου περί υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υποχρέωση υποβολής αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο;

Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:

2) Έχει το άρθρο 47 του Χάρτη, όσον αφορά την υποχρέωση αιτιολογήσεως των δικαστικών αποφάσεων, την έννοια ότι διαδικαστική απόφαση με την οποία απορρίπτεται αίτηση διαδίκου για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως (revizija), σύμφωνα με τον κώδικα πολιτικής δικονομίας, συνιστά "δικαστική απόφαση" στην οποία πρέπει να εκτίθενται οι λόγοι για τους οποίους δεν πρέπει να γίνει δεκτό αίτημα διαδίκου περί υποβολής αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπό κρίση υπόθεση;»

18. Γραπτές παρατηρήσεις έχουν υποβληθεί από την Kubera, τη Σλοβενική Κυβέρνηση και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Η Γερμανική, η Λεττονική, η Ολλανδική, η Σλοβενική και η Φινλανδική Κυβέρνηση καθώς και η Επιτροπή ανέπτυξαν επίσης προφορικές παρατηρήσεις κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της 6ης Μαρτίου 2024.

IV. Ανάλυση

A. Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

19. Με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ αποκλείει εθνική διάταξη ή πρακτική δυνάμει της οποίας, στο πλαίσιο διαδικασίας για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως, εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δεν είναι υποχρεωμένο να κρίνει κατά πόσον είναι αναγκαία η υποβολή αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρά την ύπαρξη σχετικού αιτήματος διαδίκου.

20. Πρέπει να γίνει σαφές ότι τα ζητήματα που εγείρει το εν λόγω ερώτημα αφορούν μόνο θέματα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης[10] ενώπιον εθνικού δικαστηρίου τελευταίου βαθμού, σε περίπτωση όπου εφαρμόζεται ένας μηχανισμός φιλτραρίσματος ο οποίος παρέχει στο δικαστήριο αυτό ορισμένη *εξουσία εκτιμήσεως* στην επιλογή των υποθέσεων που θα εκδικάσει και θα κρίνει.

21. Στην υπό κρίση υπόθεση ουσιαστικά έχουν υποστηριχθεί δύο απόψεις ενώπιον του Δικαστηρίου. Απλουστεύοντάς τες ελαφρώς, έχουν ως εξής:

22. Αφενός, η Λεττονική, η Ολλανδική, η Σλοβενική και η Φινλανδική Κυβέρνηση –αν και με ορισμένες λεπτές διαφορές στις αντίστοιχες θέσεις τους– προτείνουν να δοθεί αρνητική απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα. Εκτιμούν ότι, εάν ένα εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού αποφασίσει, υπό το πρίσμα των κριτηρίων που ορίζει το εθνικό δίκαιο, ότι δεν πρέπει να επιτραπεί η άσκηση αναιρέσεως, τότε δεν τίθενται δεόντως ζήτημα του δικαίου της Ένωσης. Και τούτο διότι το εθνικό δικαστήριο δεν εξετάζει τα ουσιαστικά επιχειρήματα που προβάλλει η αναιρεσείουσα και απλώς απορρίπτει την αναίρεση για δικονομικούς λόγους. Υπό τέτοιες συνθήκες δεν μπορεί να ενεργοποιηθεί η υποχρέωση παραπομπής. Ως εκ τούτου, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας, μηχανισμοί φιλτραρίσματος όπως ο επίδικος είναι –όπως υποστηρίζουν οι προαναφερθείσες κυβερνήσεις– per se συμβατοί με το δίκαιο της Ένωσης. Προς υποστήριξη αυτού του ισχυρισμού βασίζονται κυρίως στην απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Aquino[11].

23. Αφετέρου, η Kubera, η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή προτείνουν να δοθεί καταφατική απάντηση στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα. Είναι της άποψης ότι οι μηχανισμοί φιλτραρίσματος όπως ο επίδικος δεν είναι συμβατοί με το δίκαιο της Ένωσης εκτός εάν, σε κάποιο σημείο της διαδικασίας (κατά το προκαταρκτικό ή το επόμενο στάδιο), το εθνικό δικαστήριο εξετάσει το ζήτημα κατά πόσον, κατόπιν σχετικού αιτήματος ενός διαδίκου για

[10] Στις παρούσες προτάσεις δεν θα εξετάσω προδικαστικές παραπομπές σχετικά με το *κύρος* των πράξεων της Ένωσης, δεδομένου ότι το θέμα αυτό δεν ασκεί καμία επιρροή στην υπό κρίση υπόθεση. Αρκεί να επισημανθεί ότι κατά πάγια νομολογία τα εθνικά δικαστήρια –συμπεριλαμβανομένων εκείνων που δεν δικάζουν σε τελευταίο βαθμό– δεν διαθέτουν καμία διακριτική ευχέρεια όταν διατηρούν αμφιβολίες για το κύρος μιας πράξης της Ένωσης. Τα εθνικά δικαστήρια δεν έχουν την εξουσία να ακυρώσουν την εν λόγω πράξη και, κατά συνέπεια, υποχρεούνται να παραπέμψουν το θέμα στο Δικαστήριο σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Βλ., ειδικότερα, απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 1987, Foto-Frost (314/85, EU:C:1987:452, σκέψη 20).

[11] Απόφαση της 15ης Μαρτίου 2017 (C-3/16, EU:C:2017:209) (στο εξής: Aquino).

υποβολή αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, ενεργοποιείται η υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής. Κατά συνέπεια, όταν τίθεται δεόντως ζήτημα του δικαίου της Ένωσης, το εθνικό δικαστήριο οφείλει να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα –όπως ισχυρίζονται οι εν λόγω μετέχοντες στη διαδικασία– ανεξάρτητα από το εάν πληρούνται τα κριτήρια φιλτραρίσματος που ορίζονται στο εθνικό δίκαιο. Επικαλούνται δε, ειδικότερα, τις αποφάσεις του Δικαστηρίου στις υποθέσεις CILFIT και Consorzio [12].

24. Στις παρούσες προτάσεις, θα εξηγήσω γιατί εκτιμώ ότι η ορθή ερμηνεία του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ βρίσκεται κατά κάποιο τρόπο ανάμεσα στις δύο απόψεις που περιγράφονται ανωτέρω. Μετά από ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις (1), θα ξεκινήσω εξηγώντας γιατί δεν συμμερίζομαι πλήρως τις απόψεις που εξέφρασαν η Λεττονική, η Ολλανδική, η Σλοβενική και η Φινλανδική Κυβέρνηση, οι οποίες προτείνουν μια μάλλον ευρεία, κατά τη γνώμη μου, ερμηνεία αυτής της διατάξεως (2). Στη συνέχεια, θα διευκρινίσω γιατί η ερμηνεία της διατάξεως την οποία πρότειναν η Kubera, η Γερμανική Κυβέρνηση και η Επιτροπή είναι κατ' αρχήν ορθή αλλά πολύ περιοριστική (3). Βάσει των ανωτέρω, θα προτείνω τελικά την απάντηση που θα πρέπει το Δικαστήριο να δώσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα (4).

1. Προκαταρκτική παρατήρηση: Το δίκαιο της Ένωσης είναι ουδέτερο όσον αφορά τους μηχανισμούς φιλτραρίσματος

25. Όπως σημειώθηκε στην εισαγωγή των παρουσών προτάσεων, υπάρχει ζωηρή συζήτηση –στους νομικούς και πολιτικούς κύκλους– ως προς τη δυνατότητα ύπαρξης μηχανισμών που επιτρέπουν στα ανώτατα δικαστήρια να φιλτράρουν τα ένδικα μέσα τα οποία ασκούνται ενώπιόν τους. Ωστόσο, πρόκειται για ένα στοιχείο που, σε πρώτο στάδιο, δεν ασκεί άμεσα επιρροή στην υπό κρίση υπόθεση, δεδομένου ότι το δίκαιο της Ένωσης μπορεί μόνο να είναι «ουδέτερο» ως προς αυτό.

26. Κατά πάγια νομολογία, η οργάνωση της δικαιοσύνης στα κράτη μέλη –συμπεριλαμβανομένης της ίδρυσης, της σύνθεσης και της λειτουργίας των εθνικών δικαστηρίων– εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών. Εντούτοις, κατά την άσκηση της αρμοδιότητας αυτής τα κράτη μέλη οφείλουν να τηρούν τις υποχρεώσεις που υπέχουν από το δίκαιο της Ένωσης [13].

27. Επιπλέον, όπως προκύπτει από το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών μελών η οποία είναι συμφυής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους δομή, γεγονός που συνεπάγεται ότι τα κράτη αυτά διαθέτουν ευρεία διακριτική ευχέρεια ως προς τον τρόπο δομής των δικαστικών συστημάτων τους [14].

28. Περαιτέρω, σύμφωνα με την αρχή της δικονομικής αυτονομίας, ελλείψει εναρμόνισης των εθνικών διαδικασιών, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να ορίζει τα αρμόδια δικαστήρια και να θεσπίζει τους δικονομικούς κανόνες περί άσκησης των ενδίκων βοηθημάτων που αποσκοπούν στην προστασία των δικαιωμάτων που παρέχονται στους πολίτες

[12] Αποφάσεις της 6ης Οκτωβρίου 1982, Cilfit κ.λπ. (283/81, EU:C:1982:335) (στο εξής: CILFIT), και της 6ης Οκτωβρίου 2021, Consorzio Italian Management και Catania Multiservizi (C-561/19, EU:C:2021:799) (στο εξής: Consorzio).

[13] Πρβλ. αποφάσεις της 22ας Φεβρουαρίου 2022, RS (Αποτέλεσμα των αποφάσεων συνταγματικού δικαστηρίου) (C-430/21, EU:C:2022:99, σκέψη 38), και της 5ης Ιουνίου 2023, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία και ιδιωτική ζωή των δικαστών) (C-204/21, EU:C:2023:442, σκέψη 63).

[14] Πρβλ. απόφαση της 5ης Ιουνίου 2023, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία και ιδιωτική ζωή των δικαστών) (C-204/21, EU:C:2023:442, σκέψη 73).

από την έννομη τάξη της Ένωσης[15]. Τούτο ισχύει όμως υπό τον όρο ότι οι εθνικοί κανόνες δεν είναι λιγότερο ευμενείς από εκείνους που διέπουν παρόμοιες καταστάσεις οι οποίες υπόκεινται στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) και δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει το δίκαιο της Ένωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας)[16].

29. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να προσθέσω, ως τελευταία αλλά εξίσου σημαντική παρατήρηση, ότι το Δικαστήριο έχει καταστήσει σαφές ότι δεν είναι πρόθεση των Συνθηκών της Ένωσης να δημιουργηθούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, με σκοπό τη διασφάλιση της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, άλλα μέσα ένδικης προστασίας πέραν εκείνων που προβλέπει το εθνικό δίκαιο. Το αντίθετο ισχύει μόνον εάν από την οικονομία της επίμαχης εθνικής έννομης τάξης προκύπτει ότι δεν υφίσταται κανένα ένδικο μέσο το οποίο να επιτρέπει, έστω και παρεμπιπτόντως, τη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης[17]. Κατά συνέπεια, εναπόκειται γενικώς στα εθνικά δικαστήρια να ερμηνεύουν τους δικονομικούς κανόνες που διέπουν τα ασκούμενα ενώπιόν τους μέσα ένδικης προστασίας, με τρόπο ώστε οι κανόνες αυτοί να εξασφαλίζουν, κατά το δυνατόν, τη συμμόρφωση με το δίκαιο της Ένωσης[18].

30. Με βάση τα παραπάνω, συμφωνώ με τις κυβερνήσεις που επισημαίνουν την ευρεία διακριτική ευχέρεια την οποία διαθέτουν τα κράτη μέλη επ' αυτού του θέματος. Πράγματι, εναπόκειται σε κάθε κράτος μέλος να αποφασίσει εάν θα πρέπει να δημιουργηθεί μηχανισμός φιλτραρίσματος και, σε καταφατική περίπτωση, να επιλέξει το κατάλληλο μοντέλο, τους όρους εφαρμογής και τους ειδικούς δικονομικούς κανόνες.

31. Ωστόσο, όπως προκύπτει σαφώς από την προαναφερθείσα νομολογία, κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους στον τομέα αυτόν, τα κράτη μέλη εξακολουθούν να υπέχουν υποχρέωση τήρησης του δικαίου της Ένωσης. Στην επόμενη ενότητα των παρουσών προτάσεων, θα εξηγήσω γιατί θεωρώ ότι δεν ευσταθούν τα επιχειρήματα περί της per se συμβατότητας με το ενωσιακό δίκαιο μηχανισμών φιλτραρίσματος όπως ο επίδικος.

2. Μηχανισμοί φιλτραρίσματος: εξουσία εκτιμήσεως με πλάγιο τρόπο;

32. Όπως προεκτέθηκε, ορισμένες από τις κυβερνήσεις υποστηρίζουν, εν ολίγοις, ότι οι μηχανισμοί φιλτραρίσματος είναι συμβατοί με το δίκαιο της Ένωσης, υπό τον όρο ότι τηρούνται οι απαιτήσεις της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Τούτου λεχθέντος, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στην απαίτηση της ισοδυναμίας: εφόσον τα ζητήματα του εθνικού δικαίου και εκείνα του δικαίου της Ένωσης αντιμετωπίζονται με ισοδύναμο τρόπο, ένας μηχανισμός φιλτραρίσματος θα πρέπει να θεωρείται, κατ' αρχήν, ως συμβατός με το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

33. Το σημείο εκκίνησης αυτής της συλλογιστικής είναι σε γενικές γραμμές ορθό: όπως και σε άλλα ζητήματα εθνικών δικαστικών διαδικασιών, η αρχή της δικονομικής αυτονομίας είναι, κατ' αρχήν, το βασικό σημείο αφετηρίας. Επίσης, από κανένα στοιχείο της δικογραφίας δεν προκύπτει ότι τίθεται υπό αμφισβήτηση το γεγονός, στο οποίο επέμεινε ιδιαίτερα η Σλοβενική

[15] Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 14ης Μαΐου 2020, Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság Dél-alföldi Regionális Igazgatóság (C-924/19 PPU και C-925/19 PPU, EU:C:2020:367, σκέψη 142 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία)

[16] Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 15ης Απριλίου 2021, État belge (Στοιχεία μεταγενέστερα της απόφασης μεταφοράς) (C-194/19, EU:C:2021:270, σκέψη 42 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[17] Βλ. απόφαση της 13ης Μαρτίου 2007, Unibet (C-432/05, EU:C:2007:163, σκέψεις 40 και 41 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[18] Πρβλ. όπ.π. (σκέψη 44).

Κυβέρνηση, ότι η αρχή της *ισοδυναμίας* τηρείται στην αντίστοιχη εσωτερική έννομη τάξη [19]. Κατανοώ ότι, κατά την εφαρμογή των κριτηρίων που ορίζονται στο εθνικό δίκαιο για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως, το Vrhovno sodišče (Ανώτατο Δικαστήριο) αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο ζητήματα του εθνικού δικαίου και ζητήματα του δικαίου της Ένωσης.

34. Είναι όμως αρκετά σαφές ότι όλα τα παραπάνω, καίτοι αναγκαία, δεν είναι επαρκή για τους σκοπούς της παρούσας ανάλυσης. Κατά τη γνώμη μου, οι ανωτέρω κυβερνήσεις σφάλλουν καθώς δεν λαμβάνουν σχεδόν καθόλου υπόψη τους την απαίτηση της *αποτελεσματικότητας*, η οποία είναι, αντίθετα, κρίσιμης σημασίας στο παρόν πλαίσιο από δύο απόψεις: i) αυτή της πρακτικής αποτελεσματικότητας της διατάξεως και ii) αυτή της δέουσας προστασίας των εμπλεκόμενων στη διαφορά ιδιωτών. Η γνώμη μου αυτή διαμορφώνεται με βάση τα παρακάτω στοιχεία: η ανωτέρω ερμηνεία αντιβαίνει στην υποχρέωση την οποία επιβάλλει η διάταξη της Συνθήκης (α), δεν συνάδει με την πάγια νομολογία CILFIT (β και γ) και, γενικότερα, παραβλέπει τη φύση και τον σκοπό της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής (δ). Θα εξετάσω αυτές τις πτυχές με τη σειρά.

α) Η διατύπωση του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ

35. Σύμφωνα με το άρθρο 267, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ, δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει ζήτημα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, «*δύναται*, αν κρίνει ότι απόφαση επί του ζητήματος είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του απόφασης, να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο για να αποφανθεί επ' αυτού» [20]. Με τη σειρά του, το τρίτο εδάφιο της ίδιας διατάξεως ορίζει ότι «[δικαστήριο τελευταίου βαθμού] κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση […] *οφείλει* να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο» [21].

36. Υπό το πρίσμα του γράμματος της διατάξεως αυτής, το Δικαστήριο έχει κρίνει επανειλημμένα ότι το άρθρο 267 ΣΛΕΕ παρέχει στα εθνικά δικαστήρια την ευρύτερη δυνατή ευχέρεια να απευθύνονται στο Δικαστήριο, εφόσον εκτιμούν ότι η υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιόν τους θέτει ζητήματα ερμηνείας διατάξεων του δικαίου της Ένωσης των οποίων η επίλυση είναι αναγκαία για την κρίση της ενώπιόν τους διαφοράς. Ωστόσο, όταν πρόκειται για δικαστήρια τελευταίου βαθμού, η ευχέρεια αυτή «*μετατρέπεται*» σε *υποχρέωση* προδικαστικής παραπομπής στο Δικαστήριο, υπό την επιφύλαξη των εξαιρέσεων που αναγνωρίζει η νομολογία του Δικαστηρίου [22]

37. Στο πλαίσιο αυτό, δεν πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός ότι τα εθνικά δικαστήρια αντλούν την εξουσία υποβολής προδικαστικού ερωτήματος από τη Συνθήκη αυτή καθεαυτήν. Εν ολίγοις, το άρθρο 267 ΣΛΕΕ παρέχει σε κάθε δικαστήριο οποιουδήποτε κράτους μέλους τη δυνατότητα –και, προκειμένου περί δικαστηρίων που κρίνουν σε τελευταίο βαθμό, επιβάλλει την υποχρέωση– υποβολής ερωτημάτων στο Δικαστήριο για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Η δυνατότητα αυτή (και η αντίστοιχη υποχρέωση) δεν επιτρέπεται να περιοριστεί από το εθνικό δίκαιο [23].

[19] Θα επανέλθω στο θέμα αυτό παρακάτω (σημεία 117 έως 120 των παρουσών προτάσεων).

[20] Η υπογράμμιση δική μου.

[21] Η υπογράμμιση δική μου.

[22] Πρβλ. την πρόσφατη απόφαση της 5ης Ιουνίου 2023, Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία και ιδιωτική ζωή των δικαστών) (C-204/21, EU:C:2023:442, σκέψεις 155 και 156 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Η υπογράμμιση δική μου.

[23] Πρβλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Poiares Maduro στην υπόθεση Cartesio (C-210/06, EU:C:2008:294, σημεία 15 και 21).

38. Επομένως, κανόνας του εθνικού δικαίου δεν μπορεί να *εμποδίζει* εθνικό δικαστήριο να κάνει χρήση της ευχέρειας ή να συμμορφώνεται με την υποχρέωση του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, καθότι αμφότερες είναι συμφυείς με το σύστημα συνεργασίας που καθιερώνει η διάταξη αυτή. Επιπλέον, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί επίσης ότι είναι ασυμβίβαστος με το δίκαιο της Ένωσης εθνικός κανόνας ο οποίος *αποθαρρύνει* τον εθνικό δικαστή από την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων στο Δικαστήριο, εφόσον θίγει τα προνόμια τα οποία αναγνωρίζονται στα εθνικά δικαστήρια βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ και, συνακόλουθα, είναι πιθανόν να υπομονεύει τη συνεργασία [24].

39. Φρονώ ότι οι μηχανισμοί φιλτραρίσματος που δίνουν τη δυνατότητα, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, στα εθνικά δικαστήρια να επιλέγουν υποθέσεις ενδέχεται, σε ορισμένες περιπτώσεις, να εμποδίζουν τα εθνικά δικαστήρια να υποβάλουν προδικαστικά ερωτήματα ή, αν μη τι άλλο, τα αποθαρρύνουν, άπαξ και μια υπόθεση δεν πληροί τα κριτήρια φιλτραρίσματος τα οποία ορίζονται από το εθνικό δίκαιο.

40. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο ενός μηχανισμού όπως ο επίδικος, το εθνικό δικαστήριο θα εξετάσει την ουσία του ζητήματος του δικαίου της Ένωσης που εγείρεται από διάδικο και, κατά συνέπεια, το κατά πόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, *μόνο σε περίπτωση* που καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τα ζητήματα τα οποία τίθενται είναι «σημαντικά». Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, το εθνικό δικαστήριο δεν θα εξετάσει καθόλου το ενδεχόμενο ενεργοποίησης της υποχρέωσης που επιβάλλει η ως άνω διάταξη –και η απόφαση αυτή είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα της *επιλογής* του ίδιου του εθνικού δικαστηρίου. Πράγματι, γενικά κριτήρια για το παραδεκτό των προσφυγών, όπως η σπουδαιότητα της υπόθεσης, συνεπάγονται αναπόφευκτα αξιολογικές κρίσεις που εκφέρονται στο πλαίσιο ορισμένου βαθμού εξουσίας εκτιμήσεως.

41. Μπορεί να είναι αλήθεια ότι, όπως έγραψε ο φιλόσοφος του δικαίου Ronald Dworkin, «η διακριτική ευχέρεια, όπως η τρύπα του ντόνατ, υφίσταται και νοείται μόνον ως χώρος που μένει ανοικτός από μια περιβάλλουσα ζώνη περιορισμού [και] είναι επομένως μια σχετική έννοια» [25]. Εντούτοις, το γεγονός ότι τα εθνικά δικαστήρια δεν απολαύουν απόλυτης εξουσίας εκτιμήσεως, καθώς περιορίζονται σε ορισμένο βαθμό από τα κριτήρια τα οποία ορίζονται στην εθνική νομοθεσία, δεν αναιρεί το γεγονός ότι ακόμη και αυτή η σχετική εξουσία εκτιμήσεως –να αποφασίζουν εάν ένα ζήτημα που ανακύπτει είναι αρκετά σημαντικό– δεν επιτρέπεται βάσει της Συνθήκης.

42. Όπως προεκτέθηκε, το άρθρο 267 ΣΛΕΕ καθιερώνει σαφή διάκριση μεταξύ των δικαστηρίων τελευταίου βαθμού και των λοιπών δικαστηρίων. Ενώ τα τελευταία έχουν (ευρεία) διακριτική εξουσία εκτιμήσεως ως προς την υποβολή προδικαστικών ερωτημάτων, τα πρώτα δεν έχουν. Το εθνικό δίκαιο παρέχει ουσιαστικά εκ νέου, μέσω ενός μηχανισμού φιλτραρίσματος, στα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού την εξουσία εκτιμήσεως την οποία η Συνθήκη ΕΕ θέλησε να αποκλείσει.

43. Ωστόσο, έχει υποστηριχθεί επ’ αυτού ότι η υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής δυνάμει του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ περιορίζεται σε ζητήματα για τα οποία –όπως προβλέπεται στο δεύτερο εδάφιο της ίδιας διατάξεως– «απόφαση […] είναι αναγκαία για την έκδοση της […] απόφασης [του αιτούντος δικαστηρίου]». Επομένως, βάσει του ως άνω επιχειρήματος, εάν το

[24] Πρβλ., για παράδειγμα, απόφαση της 2ας Μαρτίου 2021, A.B. κ.λπ. (Διορισμός δικαστών στο Ανώτατο Δικαστήριο – Προσφυγές) (C-824/18, EU:C:2021:153, σκέψεις 93 και 94 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[25] Dworkin, R., *Taking Rights Seriously*, Harvard University Press, Cambridge, 1978, σ. 31.

εθνικό δικαστήριο κρίνει ότι τα ζητήματα που εγείρονται δεν είναι σημαντικά, τότε δεν χρειάζεται απάντηση από το Δικαστήριο προκειμένου να αποφανθεί αμετάκλητα επί της διαφοράς.

44. Δεν συμμερίζομαι την άποψη αυτή. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, η φράση «για την έκδοση της δικής του απόφασης», στο άρθρο 267, δεύτερο εδάφιο, ΣΛΕΕ, «πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως, προκειμένου να αποσοβηθεί ο κίνδυνος να θεωρηθούν πολλά προδικαστικά ερωτήματα ως απαράδεκτα και να μην μπορέσουν να αποτελέσουν αντικείμενο ερμηνείας από το Δικαστήριο. Η έννοια αυτή πρέπει επομένως να νοηθεί ως περιλαμβάνουσα το σύνολο της διαδικασίας η οποία καταλήγει στην έκδοση αποφάσεως από το αιτούν δικαστήριο, έτσι ώστε το Δικαστήριο να είναι σε θέση να αποφανθεί επί της ερμηνείας του συνόλου των δικονομικών διατάξεων του δικαίου της Ένωσης τις οποίες υποχρεούται να εφαρμόσει το αιτούν δικαστήριο για την έκδοση της δικής του αποφάσεως» [26].

45. Ως εκ τούτου, το γεγονός ότι το ζήτημα που εγείρεται από διάδικο μπορεί να αφορά δικονομική πτυχή, η οποία ενδέχεται να πρέπει να αντιμετωπιστεί in limine litis προτού το αιτούν δικαστήριο αποφανθεί επί της ουσίας της υπόθεσης [27] (εν προκειμένω, ώστε να αποφασιστεί αν θα πρέπει να επιτραπεί η άσκηση αναιρέσεως), και ότι η κρίση του αιτούντος δικαστηρίου επ' αυτού δεν λαμβάνει τη μορφή «δικαστικής αποφάσεως» ή αποφάσεως επί της ουσίας [28], δεν αναιρεί την «αναγκαιότητα» του ερωτήματος.

46. Επίσης, δεν ευσταθεί το επιχείρημα ότι η απόφαση του Δικαστηρίου επί ζητήματος ερμηνείας το οποίο εγείρεται από διάδικο δεν είναι αναγκαία εφόσον το εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού αποφάσισε ότι το ζήτημα αυτό δεν είναι, σύμφωνα με τα κριτήρια που ορίζονται στο εθνικό δίκαιο, αρκούντως σημαντικό ώστε να δικαιολογεί την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως. Όπως θα εξηγήσω παρακάτω, η «αναγκαιότητα» πρέπει να γίνει αντιληπτή υπό την έννοια του αν το ζήτημα μπορεί να επηρεάσει την έκβαση της υπόθεσης (με απλά λόγια: ποιος κερδίζει, ποιος χάνει και γιατί). Το αντίθετο θα σήμαινε, όπως επισημάνθηκε στο σημείο 41 ανωτέρω, ότι παρέχεται στο εθνικό δικαστήριο η εξουσία να αποφασίσει ποια ζητήματα θα πρέπει να παραπεμφθούν στο Δικαστήριο δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ και ποια όχι, ακόμη και όταν τα ζητήματα αυτά είναι ενδεχομένως καθοριστικά για την έκβαση της υπό κρίση υπόθεσης.

47. Πιο συγκεκριμένα, η ερμηνεία του κριτηρίου της «αναγκαιότητας» έχει αναπτυχθεί από το Δικαστήριο στη λεγόμενη νομολογία CILFIT, με την οποία θα ασχοληθώ ευθύς αμέσως.

β) Η νομολογία CILFIT

48. Στη νομολογία του το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει την ύπαρξη τριών εξαιρέσεων από την υποχρέωση παραπομπής που προβλέπεται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Αυτές οι εξαιρέσεις «κωδικοποιήθηκαν» πρώτα στη γνωστή απόφαση CILFIT ως εξής: i) το ζήτημα που ανέκυψε είναι άνευ σημασίας («αναγκαιότητα»)· η οικεία διάταξη δικαίου της Ένωσης έχει ήδη ερμηνευθεί από το Δικαστήριο (στο εξής: acte éclairé)· ή η ερμηνεία του παρίσταται τόσο προφανής ώστε να μην αφήνει περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία (στο εξής: acte clair) [29].

[26] Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 11ης Ιουνίου 2015, Fahnenbrock κ.λπ. (C-226/13, C-245/13 και C-247/13, EU:C:2015:383, σκέψη 30 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[27] Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 16ης Νοεμβρίου 2021, Prokuratura Rejonowa w Mińsku Mazowieckim κ.λπ. (C-748/19 έως C-754/19, EU:C:2021:931, σκέψη 49).

[28] Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 3ης Ιουλίου 2019, Eurobolt (C-644/17, EU:C:2019:555 σκέψη 32), και της 4ης Σεπτεμβρίου 2019, Salvoni (C-347/18, EU:C:2019:661, σκέψη 46).

[29] Απόφαση CILFIT (σκέψη 21).

49. Το πεδίο εφαρμογής αυτών των εξαιρέσεων αποσαφηνίστηκε και αποκρυσταλλώθηκε στη μεταγενέστερη νομολογία του Δικαστηρίου.

50. Όσον αφορά την εξαίρεση της *αναγκαιότητας*, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως τονίσει ότι ο δικαιολογητικός λόγος της προδικαστικής παραπομπής δεν έγκειται στη διατύπωση συμβουλευτικής γνώμης επί γενικών ή υποθετικών ζητημάτων, αλλά στην αυτονόητη ανάγκη αποτελεσματικής επίλυσης μιας ένδικης διαφοράς. Συνακόλουθα, η απόφαση που θα εκδοθεί από το αιτούν δικαστήριο πρέπει να λαμβάνει υπόψη την προδικαστική απόφαση [30]. Το εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δεν οφείλει συνεπώς να παραπέμψει το ζήτημα όταν κρίνει ότι είναι άνευ σημασίας, «δηλαδή στις περιπτώσεις κατά τις οποίες η απάντηση στο ζήτημα αυτό, οποιαδήποτε και αν είναι, δεν ασκεί καμία επιρροή στην έκβαση της δίκης» [31]. Τούτο συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν η διαφορά μπορεί να επιλυθεί βάσει του εθνικού δικαίου και μόνον ή όταν προβαλλόμενες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης αφορούν δευτερεύουσα πτυχή της διαφοράς, η οποία δεν είναι καθοριστική για την έκβαση [32].

51. Όσον αφορά την εξαίρεση acte éclairé, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι τέτοια περίπτωση συντρέχει όταν το ανακύψαν ζήτημα είναι κατ' ουσίαν πανομοιότυπο με ένα ζήτημα το οποίο αποτέλεσε ήδη αντικείμενο προδικαστικής αποφάσεως σε ανάλογη περίπτωση, καθώς και όταν το επίμαχο νομικό ζήτημα έχει εξεταστεί σε προηγούμενες αποφάσεις του Δικαστηρίου ανεξάρτητα από το είδος των διαδικασιών από τις οποίες προήλθε η νομολογία αυτή, ακόμη και αν τα επίδικα ζητήματα δεν ταυτίζονται απολύτως [33].

52. Τέλος, όσον αφορά την εξαίρεση acte clair, το Δικαστήριο έχει εξηγήσει ότι η ορθή εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης δύναται να παρίσταται τόσο προφανής, ώστε να μην αφήνει περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία. Το εθνικό δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα πρέπει να έχει σχηματίσει την πεποίθηση ότι «εξίσου προφανής θα εμφανιζόταν η λύση αυτή στα δικαστήρια των άλλων κρατών μελών και στο Δικαστήριο» [34]. Τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει, κατά την ερμηνεία διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, να κρίνουν «με γνώμονα τα χαρακτηριστικά του [ενωσιακού] δικαίου και τις ιδιάζουσες δυσκολίες που παρουσιάζει η ερμηνεία του», καθώς και τον κίνδυνο αποκλίσεων της νομολογίας εντός της Ένωσης [35].

53. Ειδικότερα, το Δικαστήριο προτρέπει τα εθνικά δικαστήρια να λαμβάνουν υπόψη, μεταξύ άλλων, ότι η νομοθεσία της Ένωσης i) συντάσσεται σε περισσότερες γλώσσες και ότι οι διάφορες γλωσσικές αποδόσεις είναι εξίσου αυθεντικές, οπότε θα πρέπει να ερμηνεύονται αρμονικά δεδομένου ότι δεν μπορεί μία μόνον εξ αυτών να αποτελεί την αποκλειστική βάση ερμηνείας και ii) χρησιμοποιεί δική της ορολογία και νομικές έννοιες που δεν έχουν κατ' ανάγκην το ίδιο περιεχόμενο με τις αντίστοιχες έννοιες στα διάφορα εθνικά δίκαια. Επιπλέον, το Δικαστήριο τονίζει ότι, κατά την ενωσιακή ερμηνευτική, κάθε διάταξη του δικαίου της Ένωσης πρέπει να τοποθετείται στο πλαίσιό της και να ερμηνεύεται υπό το φως του συνόλου των σχετικών ρυθμίσεων, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών τους, καθώς και του σταδίου εξέλιξής τους κατά το χρονικό σημείο κατά το οποίο πρέπει να εφαρμοστεί η οικεία διάταξη [36].

[30] Πρβλ. την πρόσφατη απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2023, Γενικός Επίτροπος για τους Πρόσφυγες και τους Απάτριδες, Βέλγιο (Οικογενειακή ενότητα) (C-614/22, EU:C:2023:903, σκέψεις 15 και 16 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[31] Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 18ης Ιουλίου 2013, Consiglio Nazionale dei Geologi (C-136/12, EU:C:2013:489, σκέψη 26).

[32] Σχετικά με την εξαίρεση της «αναγκαιότητας» γενικά, με περαιτέρω παραπομπές, βλ. Broberg, M., και Fenger, N., *Broberg and Fenger on Preliminary References to the European Court of Justice*, 3η έκδ., Oxford University Press, 2021, σ. 208 και 209.

[33] Βλ. απόφαση CILFIT (σκέψεις 13 και 14).

[34] Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, Association France Nature Environnement (C-379/15, EU:C:2016:603, σκέψη 48).

[35] Βλ. απόφαση CILFIT (σκέψη 17).

[36] Βλ. απόφαση CILFIT (σκέψεις 18 έως 20).

54. Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει επισημάνει ότι το γεγονός ότι υπάρχουν αντιφατικές νομολογιακές τάσεις των εθνικών δικαστηρίων σε σχέση με τις επίμαχες διατάξεις της Ένωσης δεν συνεπάγεται, αυτό καθεαυτό, την υποχρέωση υποβολής προδικαστικού ερωτήματος. Ωστόσο, η ύπαρξη αντιφατικών νομολογιακών ρευμάτων σε εθνικό και/ή πανευρωπαϊκό επίπεδο μπορεί να είναι ενδεικτική των δυσκολιών ερμηνείας που αντιμετωπίζουν συχνά τα εθνικά δικαστήρια στα διάφορα κράτη μέλη, λόγω των οποίων ενδεχομένως απαιτείται εν συνεχεία η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος από το δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν προσβάλλονται με ένδικα μέσα [37].

55. Με αυτά τα δεδομένα, δεν αντιλαμβάνομαι πώς μηχανισμοί φιλτραρίσματος όπως ο επίδικος μπορούν να «ενταχθούν» σε κάποια από τις προαναφερθείσες εξαιρέσεις. Κατ' εμέ, σε όλες τις υποθετικές περιπτώσεις που περιγράφηκαν ανωτέρω το εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού θα πρέπει να εξετάσει πρώτα το ζήτημα του δικαίου της Ένωσης το οποίο έθεσε ο διάδικος, προκειμένου να μπορέσει να αποφασίσει εάν εφαρμόζεται κάποια από τις εξαιρέσεις. Η νομολογία CILFIT απαιτεί, κατ' ουσίαν, από τα εθνικά δικαστήρια να διερωτηθούν τα εξής: είναι αναγκαίο να εξεταστεί το ζήτημα που εγείρεται, προκειμένου να επιλυθεί οριστικώς η διαφορά; Μήπως δεν χρειάζεται να εξεταστεί το ζήτημα, εφόσον το νόημα και το πεδίο εφαρμογής της ενωσιακής διατάξεως της οποίας γίνεται επίκληση είναι αρκετά σαφή ή έχουν επαρκώς αποσαφηνιστεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου;

56. Πάντως, στο πλαίσιο μηχανισμών όπως ο επίδικος, ένα εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού ίσως δεν φτάσει ποτέ στο στάδιο της εξέτασης αυτών των ερωτημάτων. Και τούτο διότι υπάρχει ένα ενδιάμεσο στάδιο στο σκεπτικό το οποίο ακολουθεί: ελέγχει εάν το ζήτημα που τίθεται είναι «σημαντικό» (ή εάν πληροί τα άλλα κριτήρια φιλτραρίσματος τα οποία ορίζονται στην εθνική νομοθεσία). Εάν η απάντηση είναι αρνητική, το δικαστήριο δεν χρειάζεται να εξετάσει εάν τυγχάνει εφαρμογής κάποια από τις εξαιρέσεις CILFIT και η όλη διαδικασία σταματά εκεί.

57. Μολαταύτα, ορισμένες κυβερνήσεις θεωρούν ότι η νομολογία CILFIT δεν αντιτίθεται σε ένα τέτοιο αποτέλεσμα και, για τον σκοπό αυτόν, βασίζονται στην απόφαση Aquino. Θα εξετάσω το συγκεκριμένο επιχείρημα αμέσως παρακάτω.

γ) Aquino

58. Στην υπόθεση Aquino, το Δικαστήριο έκρινε ότι δικαστήριο το οποίο αποφαίνεται σε τελευταίο βαθμό μπορεί, κατ' αρχήν, να μην υποβάλει προδικαστικό ερώτημα όταν η αίτηση αναιρέσεως απορρίπτεται για λόγους *απαραδέκτου* που άπτονται ειδικώς της ενώπιόν του διαδικασίας. Πράγματι, σε μια τέτοια περίπτωση η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος σχετικού με το δίκαιο της Ένωσης είναι αλυσιτελής, εφόσον η απάντηση δεν μπορεί να έχει καμία επιρροή στην επίλυση της διαφοράς [38].

59. Εκ πρώτης όψεως, η απόφαση του Δικαστηρίου μπορεί να φαίνεται ότι επιβεβαιώνει τη θέση των κυβερνήσεων που τάσσονται υπέρ μιας λιγότερο αυστηρής ερμηνείας του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Για παράδειγμα, τα κριτήρια φιλτραρίσματος τα οποία ορίζονται στην επίμαχη εθνική νομοθεσία είναι διατυπωμένα με όρους που προσιδιάζουν στο «παραδεκτό» των ενδίκων μέσων.

[37] Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 9ης Σεπτεμβρίου 2015, Ferreira da Silva e Brito κ.λπ. (C-160/14, EU:C:2015:565, σκέψη 45), και της 9ης Σεπτεμβρίου 2015, X και van Dijk (C-72/14 και C-197/14, EU:C:2015:564, σκέψη 55).

[38] Βλ. απόφαση Aquino (σκέψη 56).

60. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μου, αυτή θα ήταν μια εσφαλμένη ανάγνωση της αποφάσεως Aquino.

61. Η διαφορά που οδήγησε στην υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στην υπόθεση Aquino αφορούσε περίπτωση στην οποία το αίτημα του διαδίκου για προδικαστική παραπομπή στο Δικαστήριο βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ υποβλήθηκε, σε πρώτο βαθμό, με δικόγραφο το οποίο το εθνικό δικαστήριο δεν μπορούσε να λάβει υπόψη διότι κατατέθηκε εκπρόθεσμα. Εξάλλου, το αίτημα επαναλήφθηκε εν συνεχεία κατ' αναίρεση, αλλά το ένδικο μέσο δεν εξετάστηκε ούτε επί του βασίμου ούτε καν επί του παραδεκτού διότι, σύμφωνα με τους σχετικούς δικονομικούς κανόνες, διαπιστώθηκε ότι ίσχυε, όσον αφορά τον ενδιαφερόμενο διάδικο κύριας δίκης, νόμιμο τεκμήριο παραίτησής του από το δικόγραφο [39].

62. Επομένως, οι λόγοι απαραδέκτου τους οποίους έλαβε υπόψη το Δικαστήριο στην υπόθεση Aquino είχαν τυπικό χαρακτήρα και εμπόδιζαν, κατ' αρχήν, το εθνικό δικαστήριο να εξετάσει τα προβληθέντα από τους διαδίκους ουσιαστικά επιχειρήματα. Η απόφαση του Δικαστηρίου βασίστηκε σε πάγια νομολογία από την οποία προκύπτει σαφώς ότι οι εθνικοί κανόνες που θέτουν τυπικούς όρους παραδεκτού των ενδίκων βοηθημάτων –όπως οι αποκλειστικές προθεσμίες, η εκπροσώπηση από δικηγόρους, τα στάδια της προδικασίας, τα δικαστικά έξοδα και ούτω καθεξής– είναι γενικά συμβατοί με το δίκαιο της Ένωσης, υπό την προϋπόθεση ότι συνάδουν με τις προαναφερθείσες απαιτήσεις της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας [40].

63. Επομένως, η επίμαχη περίπτωση στην υπόθεση Aquino ήταν διαφορετική από την προκειμένη περίπτωση, στην οποία, όπως προεκτέθηκε, το εθνικό δικαστήριο έχει εξουσία εκτιμήσεως προκειμένου να αποφασίσει κατά πόσον μια υπόθεση πρέπει να εκδικαστεί, με γνώμονα τη «σημασία» του νομικού ζητήματος που προβάλλει διάδικος στο πλαίσιο της αιτήσεώς του για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως. Κατά συνέπεια, υπάρχει, κατά τη γνώμη μου, μια ποιοτική διαφορά μεταξύ, αφενός, των τυπικών κριτηρίων παραδεκτού, τα οποία, εάν δεν τηρηθούν, εμποδίζουν το εθνικό δικαστήριο να εξετάσει το ζήτημα του δικαίου της Ένωσης το οποίο θέτει ο αναιρεσείων και, αφετέρου, των ουσιαστικών κριτηρίων παραδεκτού (όπως η σημασία της υπόθεσης), τα οποία, αντιθέτως, συνεπάγονται σε κάποιον βαθμό εξέταση του ζητήματος αυτού, προκειμένου να διαπιστωθεί εάν το δικαστήριο προτίθεται να αποφανθεί.

64. Στην πρώτη περίπτωση, το να μην εξεταστεί το ζήτημα του δικαίου της Ένωσης από το εθνικό δικαστήριο είναι συνήθως αποτέλεσμα της έλλειψης επιμέλειας του διαδίκου, δεδομένου ότι δεν συμμορφώθηκε με τους σχετικούς δικονομικούς κανόνες. Αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση, ο διάδικος έχει πράξει ό,τι ήταν δυνατόν προκειμένου να εξεταστεί από το εθνικό δικαστήριο το ζήτημα το οποίο εγείρει, ώστε, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, το ζήτημα να μπορεί να παραπεμφθεί στο Δικαστήριο. Κατόπιν τούτου, το εθνικό δικαστήριο είναι εκείνο το οποίο αναλαμβάνει την ευθύνη να αποφασίσει –βάσει των κριτηρίων που ορίζει το εθνικό δίκαιο (μηχανισμός φιλτραρίσματος) και όχι των κριτηρίων του δικαίου της Ένωσης (νομολογία CILFIT)– εάν θα υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο.

65. Παρεμπιπτόντως, προσθέτω ότι έχω αντιρρήσεις και ως προς το επιχείρημα ότι, όταν κρίνεται κατά πόσον μια υπόθεση πληροί τα κριτήρια για να επιτραπεί η άσκηση αναιρέσεως, το εθνικό δικαστήριο μπορεί να αποφύγει οποιαδήποτε *ουσιαστική* εξέταση του ζητήματος του ενωσιακού δικαίου το οποίο τίθεται από τον αναιρεσείοντα.

[39] Βλ., ειδικότερα, σκέψεις 20, 23, 24, 27 και 54 της απόφασης Aquino.

[40] Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 18ης Μαρτίου 2010, Alassini κ.λπ. (C-317/08 έως C-320/08, EU:C:2010:146, σκέψεις 61 έως 66), της 30ής Ιουνίου 2016, Toma και Biroul Executorului Judecătoresc Horaţiu-Vasile Cruduleci (C-205/15, EU:C:2016:499, σκέψη 44), και της 9ης Σεπτεμβρίου 2020, Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides (Απόρριψη μεταγενέστερης αίτησης – Προθεσμία για την άσκηση προσφυγής) (C-651/19, EU:C:2020:681, σκέψη 53).

66. Κατανοώ ότι, σε μια τέτοια προκαταρκτική φάση της διαδικασίας, το εθνικό δικαστήριο έχει σκοπό μόνο να προσδιορίσει ποιο είναι το *νομικό ζήτημα* που εγείρεται στην υπόθεση, και όχι να το επιλύσει. Εκτιμώ όμως ότι, στην πράξη, είναι συχνά δύσκολο να αξιολογηθεί η σημασία του ζητήματος χωρίς να ληφθεί υπόψη, τουλάχιστον προκαταρκτικά, η απάντηση που δόθηκε από το κατώτερο δικαστήριο.

67. Για παράδειγμα, στο πλαίσιο του επίδικου μηχανισμού φιλτραρίσματος, θα μπορούσε το Vrhovno sodišče (Ανώτατο Δικαστήριο) να αποφανθεί i) εάν ζήτημα του δικαίου της Ένωσης το οποίο τίθεται από αναιρεσείοντα είναι «σημαντικό για την ασφάλεια δικαίου, την ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου ή τη νομολογιακή εξέλιξή του», ή εάν πρόκειται για ζήτημα ως προς το οποίο ii) η απόφαση του κατώτερου δικαστηρίου αποκλίνει από τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, ή iii) «δεν υπάρχει νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου», ή iv) «η νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου δεν είναι ομοιόμορφη», χωρίς να εξετάσει σε κάποιον βαθμό την ουσία του ζητήματος; Ομολογώ ότι διατηρώ αμφιβολίες.

68. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι η αρχή που απορρέει από την απόφαση Aquino δεν είναι δυνατόν να εφαρμοστεί υπό τις παρούσες περιστάσεις. Και τούτο διότι στην υπόθεση Aquino δεν διακυβευόταν η αποτελεσματικότητα του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, σε αντίθεση με την περίπτωση της υπό κρίση υπόθεσης.

69. Η διαφορά αυτή καθίσταται επίσης εμφανής από τη διατύπωση του σκεπτικού της αποφάσεως Aquino. Το Δικαστήριο είχε κρίνει τότε ότι «η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο είναι αλυσιτελής, εφόσον η απάντηση στο ερώτημα αυτό *δεν μπορεί να έχει καμία επιρροή* στην επίλυση της διαφοράς» [41]. Τούτο προφανώς δεν ισχύει στην περίπτωση μιας διαφοράς που επιλύεται βάσει δεδομένης ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης και για την οποία είναι πράγματι δυνατή η άσκηση αναιρέσεως, εντούτοις, απλώς θεωρείται ότι δεν εγείρει ερωτήματα αρκετά σημαντικά ώστε να εξεταστούν. Σε αυτή την περίπτωση, η απάντηση του Δικαστηρίου στο ζήτημα το οποίο εγείρει ο αναιρεσείων θα μπορούσε ενδεχομένως, σε αντίθεση προς ό,τι ίσχυε στην υπόθεση Aquino, να είναι καθοριστική για την επίλυση της διαφοράς.

70. Επιπλέον, στην υπόθεση Aquino, το Δικαστήριο κατέστησε απολύτως σαφές το πόσο περιορισμένο ήταν το πεδίο εφαρμογής της συγκεκριμένης προδικαστικής του αποφάσεως, επισημαίνοντας ότι «οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες [όπως οι σχετικοί με τους λόγους απαραδέκτου των ενδίκων μέσων] δεν μπορούν να θίγουν την αρμοδιότητα την οποία αντλεί από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ ένα εθνικό δικαστήριο ούτε να του παρέχουν τη δυνατότητα αποφυγής των *υποχρεώσεων* που υπέχει από τη διάταξη αυτή» [42].

71. Πρέπει να σημειωθεί ότι η απόφαση Aquino εκδόθηκε χωρίς προτάσεις του γενικού εισαγγελέα, όπερ σημαίνει ότι το Δικαστήριο έκρινε, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 20, πέμπτο εδάφιο, του Οργανισμού, ότι «η υπόθεση δεν [ήγειρε] κανένα νέο νομικό ζήτημα». Κατά τη γνώμη μου, εάν η ερμηνεία της αποφάσεως Aquino ήταν αυτή που πρότειναν ορισμένες κυβερνήσεις, θα έπρεπε απαραιτήτως να έχει προηγηθεί ανάπτυξη προτάσεων, εφόσον μια τέτοια ερμηνεία συνεπάγεται σημαντική διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής μίας εκ των εξαιρέσεων της CILFIT.

72. Φρονώ ότι η δική μου ερμηνεία της νομολογίας επιβεβαιώνεται και από δύο άλλα στοιχεία. Ο γενικός εισαγγελέας F. G. Jacobs, στις προτάσεις του στην υπόθεση Wiener SI, είχε προτείνει στο Δικαστήριο να περιορίσει την εμβέλεια της CILFIT [43] ώστε τα εθνικά δικαστήρια που δικάζουν σε

[41] Σκέψη 46 της απόφασης. Η υπογράμμιση δική μου.

[42] Σκέψη 47 της απόφασης. Η υπογράμμιση δική μου.

[43] Βλ., ιδίως, σημεία 58, 59 και 64 των εν λόγω προτάσεων (C-338/95, EU:C:1997:352).

τελευταίο βαθμό να έχουν υποχρέωση παραπομπής μόνο όταν εγείρονται «γενικής φύσεως ερωτήματα» ή «γενικ[ά] ερ[ωτήματα] ερμηνείας» ή «ζητήματα γενικής σημασίας»[44]. Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν δέχτηκε την ύπαρξη ενός τέτοιου κριτηρίου –που ομοιάζει σε κάποιον βαθμό με το κριτήριο της σημασίας της υπόθεσης, το οποίο εφαρμόζεται στο πλαίσιο του επίδικου μηχανισμού φιλτραρίσματος.

73. Πιο πρόσφατα, στην υπόθεση Consorzio, το Δικαστήριο παρέπεμψε στην απόφαση Aquino και επικύρωσε τις παραδοχές της, σε σχέση με εθνικό δικονομικό κανόνα ο οποίος προέβλεπε ότι το αντικείμενο της διαφοράς καθορίζεται από τους λόγους που προβάλλονται με το ένδικο βοήθημα κατά τον χρόνο της άσκησής του[45]. Ο εθνικός δικονομικός κανόνας αφορούσε και πάλι τυπικό λόγο παραδεκτού του ενδίκου βοηθήματος και δεν παρείχε στο εθνικό δικαστήριο περιθώρια ως προς την επιλογή των υποθέσεων που εκδικάζει.

74. Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων, εκτιμώ ότι δεν ευσταθούν τα επιχειρήματα των κυβερνήσεων τα οποία βασίζονται στην απόφαση Aquino. Κατόπιν τούτου, θα εξηγήσω ευθύς αμέσως γιατί θεωρώ ότι η ερμηνεία που προσδίδουν στο άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ οι ανωτέρω κυβερνήσεις αντιβαίνει στην πάγια νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τη φύση και τον σκοπό της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής.

δ) Η φύση και ο σκοπός της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής

75. Όπως έχει κρίνει επανειλημμένως το Δικαστήριο, η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής του άρθρου 267 ΣΛΕΕ αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο του δικαιοδοτικού συστήματος όπως το συνέλαβαν οι συντάκτες των Συνθηκών. Η εν λόγω διαδικασία, καθιερώνοντας έναν μηχανισμό διαλόγου σε επίπεδο δικαιοδοτικών οργάνων, δηλαδή μεταξύ του Δικαστηρίου και των δικαστηρίων των κρατών μελών, αποσκοπεί στην ομοιόμορφη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης και συμβάλλει, κατά τον τρόπο αυτόν, στη διατήρηση της συνοχής του, της πλήρους αποτελεσματικότητάς του και της αυτονομίας του καθώς και, εν τέλει, του ιδιάζοντος χαρακτήρα του[46]. Όπως επισημαίνει το Δικαστήριο, σκοπός της διαδικασίας είναι να διασφαλίσει ότι το δίκαιο της Ένωσης έχει, *υπό όλες τις περιστάσεις* το ίδιο αποτέλεσμα σε όλα τα κράτη μέλη ώστε να αποτρέπονται τυχόν αποκλίσεις στην ερμηνεία του δικαίου αυτού, το οποίο οφείλουν να εφαρμόζουν τα εθνικά δικαστήρια[47].

76. Το σύστημα καθιερώνει, ως εκ τούτου, άμεση συνεργασία μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων, στο πλαίσιο της οποίας τα δεύτερα συμπράττουν ουσιαστικώς στην προσήκουσα εφαρμογή και στην ομοιόμορφη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, *καθώς και* στην προστασία των δικαιωμάτων που η ενωσιακή έννομη τάξη παρέχει στους ιδιώτες[48]. Όσον αφορά τη δεύτερη αυτή πτυχή, τονίζω επίσης ότι η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του συστήματος ενδίκων βοηθημάτων το οποίο καθιέρωσαν οι συντάκτες των Συνθηκών για να διασφαλιστεί ότι, όπως προβλέπεται στο άρθρο 19, παράγραφος 1, ΣΕΕ και στο άρθρο 47 του Χάρτη, κάθε πρόσωπο του οποίου τα κατοχυρωμένα στο δίκαιο της

44 Για τις εκφράσεις αυτές, βλ. όπ.π. (σημεία 38, 55 και 64 και σημεία 20, 58 και 62, αντίστοιχα).

45 Βλ. απόφαση Consorzio (σκέψεις 60 έως 65).

46 Πρβλ. γνωμοδότηση 2/13 (Προσχώρηση της Ένωσης στην ΕΣΔΑ), της 18ης Δεκεμβρίου 2014 (EU:C:2014:2454, σκέψη 176 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

47 Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 2022, RS (Αποτέλεσμα των αποφάσεων συνταγματικού δικαστηρίου) (C-430/21, EU:C:2022:99, σκέψη 64 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

48 Βλ. απόφαση Consorzio (σκέψη 29 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

Ένωσης δικαιώματα προσβάλλονται από ενέργεια (ή παράλειψη) είτε των θεσμικών οργάνων της Ένωσης είτε των εθνικών αρχών έχει δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου [49].

77. Βέβαια, έχω προφανώς συνείδηση ότι η διαδικασία προδικαστικής παραπομπής συνιστά μορφή διαλόγου μεταξύ δικαστηρίων και δεν μπορεί να θεωρηθεί «ένδικο βοήθημα παρεχόμενο στους διαδίκους εκκρεμούς διαφοράς ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου» [50]. Πράγματι, οι διάδικοι της κύριας δίκης ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου δεν έχουν υποκειμενικό δικαίωμα να ζητήσουν από το εθνικό δικαστήριο να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως. Συνεπώς, το γεγονός και μόνον ότι ένας διάδικος υποστηρίζει ότι η διαφορά θέτει ζήτημα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης δεν υποχρεώνει το οικείο δικαστήριο να δεχθεί ότι ανακύπτει τέτοιο ζήτημα κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ [51].

78. Παρά ταύτα, είμαι της γνώμης ότι από το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 19, παράγραφος 1, ΣΕΕ και το άρθρο 47 του Χάρτη, προκύπτει ότι, σε κάθε περίπτωση, πρέπει να είναι εκ των προτέρων *προσδιορίσιμο* ποιο είναι «δικαστήριο κράτους μέλους, του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου». Και τούτο διότι θα πρέπει να κατοχυρώνεται σε όλους τους διαδίκους, εφόσον πληρούνται οι σχετικές προϋποθέσεις, ότι τυχόν ζητήματα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης τα οποία έχουν εγείρει δεόντως σε διαδικασία ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και των οποίων η επίλυση είναι ενδεχομένως καθοριστική για την έκβαση της υπόθεσής τους, θα εξετάζονται από τον αυθεντικό ερμηνευτή του δικαίου της Ένωσης: το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για τον λόγο αυτόν, όλα τα εθνικά δικαστικά συστήματα πρέπει να διαθέτουν ένα δικαστήριο το οποίο να λειτουργεί ως δικαστήριο τελευταίου βαθμού και να είναι, επομένως, αρμόδιο να ελέγχει, στο πλαίσιο συγκεκριμένης διαφοράς, κατά πόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

79. Συναφώς, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι στοιχεία όπως η αξία του αντικειμένου της διαφοράς, η μικρή κλίμακα της παράβασης της οποίας γίνεται επίκληση ή η σημασία των νομικών ζητημάτων που εγείρονται στο πλαίσιο της υπόθεσης δεν ακούν επιρροή βάσει του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Το μόνο που έχει σημασία είναι εάν έχουν ή όχι εφαρμογή, όσον αφορά το υποβληθέν ζήτημα του δικαίου της Ένωσης, οι εξαιρέσεις της CILFIT.

80. Στο πλαίσιο αυτό, θα τονίσω ξανά ότι, όταν υποβάλλεται αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως, τα εθνικά δικαστήρια δεν λειτουργούν μόνο ως εθνικά δικαστήρια, αλλά και ως «δικαστές γενικής δικαιοδοσίας του δικαίου της Ένωσης», βάσει των εξουσιών που απορρέουν (και, κατά περίπτωση, της υποχρέωσης που επιβάλλεται) από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Η διαδικασία την οποία κινούν αυτά τα δικαστήρια έχει, όπως προεκτέθηκε, διττό στόχο: i) έναν «απώτερο σκοπό» εξέχοντος δημοσίου χαρακτήρα, που είναι να συμβάλλει στη διασφάλιση της ενότητας, της συνέπειας και της αυτονομίας του δικαίου της Ένωσης· ii) έναν άρρηκτα συνδεδεμένο με τον προηγούμενο, «άμεσο σκοπό», κυρίως ιδιωτικού χαρακτήρα, που είναι να συμβάλλει στην κατοχύρωση της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των ιδιωτών στο πλαίσιο της ενωσιακής έννομης τάξης [52].

[49] Πρβλ. αποφάσεις της 3ης Δεκεμβρίου 1992, Oleificio Borelli κατά Επιτροπής (C-97/91, EU:C:1992:491, σκέψεις 13 και 14), και της 3ης Οκτωβρίου 2013, Inuit Tapiriit Kanatami κ.λπ. κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου (C-583/11 P, EU:C:2013:625, σκέψη 93).

[50] Βλ. απόφαση της 10ης Ιανουαρίου 2006, IATA και ELFAA (C-344/04, EU:C:2006:10, σκέψη 28 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[51] Βλ. πρόσφατες προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Szpunar στην υπόθεση Airbnb Ireland και Airbnb Payments UK (C-83/21, EU:C:2022:545, σημείο 86 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[52] Βλ. τις προτάσεις μου στην υπόθεση Profi Credit Polska (Επανάληψη της διαδικασίας που περατώθηκε με τελεσίδικη δικαστική απόφαση) (C-582/21, EU:C:2023:674, σημείο 83), με μνεία στις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Consorzio Italian Management και Catania Multiservizi (C-561/19, EU:C:2021:291, σημείο 55) (στο εξής: προτάσεις στην υπόθεση Consorzio).

81. Σε αυτό το πλαίσιο, φρονώ ότι είναι απολύτως σαφές ότι οι μηχανισμοί φιλτραρίσματος οι οποίοι παρέχουν στα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού περιθώρια όσον αφορά τις υποθέσεις και/ή τα νομικά ζητήματα που εκδικάζονται κατ' αναίρεση ενδέχεται να μην εξασφαλίζουν την επίτευξη αμφότερων των σκοπών «σε όλες τις περιστάσεις» [53]. Οι αποφάσεις των κατώτερων δικαστηρίων επικυρώνονται από τα ανώτερα δικαστήρια χωρίς καμία επαλήθευση ως προς την ορθότητα της ερμηνείας των σχετικών ενωσιακών διατάξεων, παρότι ο αναιρεσείων μπορεί να ισχυρίζεται και να αποδεικνύει προσηκόντως ότι υπάρχουν εύλογες εναλλακτικές ερμηνείες των διατάξεων αυτών.

82. Κατά συνέπεια, τυχόν εσφαλμένη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης μπορεί να παγιωθεί στην εθνική νομολογία, με αποτέλεσμα τη δημιουργία αποκλίσεων μεταξύ των δικαστικών αποφάσεων στο εσωτερικό της Ένωσης. Επιπλέον, ο ενδιαφερόμενος διάδικος στερείται της δυνατότητας να υποβάλει στο Δικαστήριο τις παρατηρήσεις του σχετικά με την ορθή ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης στις οποίες στηρίζονται τα επιχειρήματά του.

83. Τα ανωτέρω συμπεράσματά μου δεν κλονίζονται από το επιχείρημα, το οποίο προβλήθηκε από ορισμένους μετέχοντες στην επ' ακροατηρίου συζήτηση, ότι τα προβλήματα αυτά θα μπορούσαν να αποφευχθούν αν γινόταν δεκτό ότι, όταν δεν παρέχεται άδεια προς άσκηση αναιρέσεως, το κατώτερο δικαστήριο πρέπει να θεωρηθεί ως το αποφαινόμενο σε τελευταίο βαθμό δικαστήριο του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικο μέσο για τους σκοπούς του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Συναφώς, επικαλούνται τη νομολογία του Δικαστηρίου σύμφωνα με την οποία κατώτερο δικαστήριο μπορεί να θεωρηθεί ότι ενεργεί υπό την ιδιότητα αυτή όταν, σε συγκεκριμένη διαφορά, η απόφασή του είναι αμετάκλητη δεδομένου ότι δεν υπόκειται σε κανένα περαιτέρω ένδικο μέσο [54].

84. Ωστόσο, η νομολογία αυτή δεν έχει εφαρμογή σε περιπτώσεις όπως αυτή της υπό κρίση υπόθεσης. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε στην υπόθεση Lyckeskog, ότι ένα κατώτερο δικαστήριο δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι ενεργεί ως «δικαστήριο αποφαινόμενο σε τελευταίο βαθμό» όταν είναι δυνατή η άσκηση ενδίκου μέσου κατά της αποφάσεώς του, αλλά η εξέταση του βασίμου του ενδίκου αυτού μέσου εξαρτάται από το κατά πόσον το ανώτερο δικαστήριο θα το κρίνει παραδεκτό [55]. Αυτή η προσέγγιση είναι συνετή: εξάλλου πώς θα μπορούσε το κατώτερο δικαστήριο να γνωρίζει, όταν εξετάζει την ουσία μιας υπόθεσης, εάν τυχόν μελλοντική άσκηση ενδίκου μέσου θα γίνει δεκτή από το ανώτερο δικαστήριο;

ε) Ενδιάμεσο συμπέρασμα

85. Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων, συμφωνώ με τη Λεττονική, την Ολλανδική, τη Σλοβενική και τη Φινλανδική Κυβέρνηση ότι τα κράτη μέλη διαθέτουν ευρεία διακριτική ευχέρεια όσον αφορά τη θέσπιση και τον σχεδιασμό μηχανισμών φιλτραρίσματος που επιτρέπουν στα εθνικά δικαστήρια τα οποία αποφαίνονται σε τελευταίο βαθμό να επιλέγουν ποιες υποθέσεις προτίθενται να εκδικάσουν και να κρίνουν κατ' αναίρεση. Συμφωνώ επίσης με τις προαναφερθείσες κυβερνήσεις ότι, δυνάμει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας, η συμβατότητα τέτοιων μηχανισμών με το δίκαιο της Ένωσης εξαρτάται κυρίως από το κατά πόσον τηρούνται οι αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Τέλος, είναι εύλογο να υποστηριχθεί ότι, σε αυτό το πλαίσιο, η αρχή της ισοδυναμίας είναι κεφαλαιώδους σημασίας: όταν

[53] Βλ. σημείο 75 των παρουσών προτάσεων.

[54] Πρβλ. αποφάσεις της 15ης Ιουλίου 1964, Costa (6/64, EU:C:1964:66, σ. 592), της 15ης Σεπτεμβρίου 2005, Intermodal Transports (C-495/03, EU:C:2005:552, σκέψη 30), και απόφαση Aquino (σκέψη 34).

[55] Απόφαση της 4ης Ιουνίου 2002 (C-99/00, EU:C:2002:329, σκέψεις 16 έως 19).

τα εθνικά δικαστήρια αποφασίζουν αν θα επιτρέψουν την άσκηση αναιρέσεως, οφείλουν να αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο ζητήματα εθνικού δικαίου και ζητήματα του δικαίου της Ένωσης.

86. Όμως, για τους λόγους που εξήγησα παραπάνω, δεν έχω πειστεί ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας τηρείται πάντοτε όταν μηχανισμοί φιλτραρίσματος παρέχουν σε εθνικά δικαστήρια τα οποία αποφαίνονται σε τελευταίο βαθμό εξουσία εκτιμήσεως ως προς την επιλογή υποθέσεων. Η εφαρμογή τέτοιων μηχανισμών μπορεί να οδηγήσει στο να μην ελέγχουν τα εθνικά αυτά δικαστήρια εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Ως εκ τούτου, οι μηχανισμοί φιλτραρίσματος έχουν, de facto, ως αποτέλεσμα να υποκαθιστούν την υποχρέωση παραπομπής την οποία προβλέπει η διάταξη αυτή με μια απλή εξουσία εκτιμήσεως [56].

87. Σημαίνει, μολαταύτα, τούτο ότι οι μηχανισμοί φιλτραρίσματος όπως ο επίδικος είναι κατ' ανάγκη ασυμβίβαστοι με το δίκαιο της Ένωσης;

3. Μηχανισμοί φιλτραρίσματος: ερμηνεία και εφαρμογή του εθνικού πλαισίου σύμφωνα με τις αποφάσεις CILFIT και Consorzio

88. Θα εξηγήσω τώρα γιατί, κατά τη γνώμη μου, τούτο δεν ισχύει γενικά. Στην πραγματικότητα, εκτιμώ ότι, στις περισσότερες περιπτώσεις, η ερμηνεία και η εφαρμογή των σχετικών εθνικών κανόνων κατά τρόπο σύμφωνο με τις αρχές που διατυπώνονται στη νομολογία του Δικαστηρίου διασφαλίζει τη συμβατότητα των μηχανισμών αυτών με το δίκαιο της Ένωσης. Συνακόλουθα, αυτά τα εθνικά δικαστήρια θα εφαρμόζουν, κατ' ουσίαν, τα κριτήρια φιλτραρίσματος που ορίζονται στο εθνικό δίκαιο, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τα ειδικά χαρακτηριστικά του δικαίου της Ένωσης.

89. Κατά τη γνώμη μου, το ως άνω συμπέρασμα συνάγεται ιδίως από την πρόσφατη απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Consorzio. Δεδομένης της σημασίας αυτής της αποφάσεως, κρίνω σκόπιμο να υπενθυμίσω τις κύριες αρχές της (α), προτού εξηγήσω γιατί φαίνεται να ασκεί ιδιαίτερη επιρροή στην υπό κρίση υπόθεση (β).

α) Consorzio

90. Το νομολογιακό εγχείρημα της αποσαφήνισης των εξαιρέσεων από την υποχρέωση παραπομπής που προβλέπεται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ κορυφώθηκε με την πρόσφατη απόφαση του τμήματος μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου στην υπόθεση Consorzio. Η απόφαση αυτή είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτη για πολλούς λόγους.

91. Κατ' αρχάς, κατόπιν ενδελεχούς εξέτασης, και παρά τις κατά καιρούς προτάσεις ορισμένων γενικών εισαγγελέων για μερική ή ολική αναθεώρηση της προσέγγισής του [57], το Δικαστήριο κατέληξε να επιβεβαιώσει σε γενικές γραμμές τη νομολογία CILFIT.

[56] Βλ., κατ' αναλογίαν, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Tizzano στην υπόθεση Lyckeskog (C-99/00, EU:C:2002:108, σημείο 63) και του γενικού εισαγγελέα M. Poiares Maduro στην υπόθεση Cartesio (C-210/06, EU:C:2008:294, σημείο 20).

[57] Βλ., ιδίως, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F. G. Jacobs στην υπόθεση Wiener SI (C-338/95, EU:C:1997:352), του γενικού εισαγγελέα D. Ruiz-Jarabo Colomer στην υπόθεση Gaston Schul Douane expediteur (C-461/03, EU:C:2005:415) και του γενικού εισαγγελέα N. Wahl στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις X και van Dijk (C-72/14 και C-197/14, EU:C:2015:319) και τις πολύ σημαντικές προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Consorzio.

92. Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε –πιθανώς εμπνεόμενο από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (στο εξής: ΕΔΔΑ)[58]– ότι από το σύστημα που θεσπίζεται από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα του άρθρου 47 του Χάρτη, προκύπτει ότι εάν ένα εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας αποφανθεί ότι, κατ' εφαρμογήν μιας εκ των εξαιρέσεων CILFIT, απαλλάσσεται από την υποχρέωσή του να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, «από το σκεπτικό της αποφάσεώς του πρέπει να προκύπτει είτε ότι το ανακύψαν ζήτημα του δικαίου της Ένωσης δεν ασκεί επιρροή για την επίλυση της διαφοράς είτε ότι η ερμηνεία της επίμαχης διατάξεως του δικαίου της Ένωσης βασίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου, είτε ότι, ελλείψει τέτοιας νομολογίας, η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης παρίσταται τόσο προφανής […] ώστε να μην καταλείπει περιθώριο εύλογης αμφιβολίας»[59].

93. Τέλος, το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να αναπτύξει ορισμένες πτυχές της εξαίρεσης acte clair. Παρότι οι σχετικές κρίσεις του απηχούν γενικώς τις βασικές αρχές στις οποίες στηρίζονται οι προηγούμενες αποφάσεις του, δεν είναι, εντούτοις, σε καμία περίπτωση μικρότερης σημασίας. Θα ήθελα να επιστήσω την προσοχή σε *πέντε* τέτοιες πτυχές.

94. Πρώτον, το Δικαστήριο περιόρισε, σε κάποιον βαθμό, την εμβέλεια της υποχρέωσης των δικαστηρίων τελευταίου βαθμού να βεβαιώνονται ότι η απάντηση στο ζήτημα του ενωσιακού δικαίου την οποία κρίνουν προφανή είναι εξίσου προφανής και για τα άλλα δικαστήρια στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η σκέψη 40 της αποφάσεως Consorzio μνημονεύει χαρακτηριστικά: «στα λοιπά δικαστήρια *τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας* των κρατών μελών και στο Δικαστήριο»[60].

95. Δεύτερον, το Δικαστήριο αποσαφήνισε επίσης το περιεχόμενο της υποχρέωσης των εθνικών δικαστηρίων να λαμβάνουν υπόψη το γεγονός ότι οι διατάξεις της Ένωσης συντάσσονται σε πολλές γλώσσες και ότι όλες οι γλωσσικές αποδόσεις είναι αυθεντικές. Όπως εξήγησε το Δικαστήριο, εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας δεν υποχρεούται να εξετάσει «καθεμία από τις γλωσσικές αποδόσεις της επίμαχης διατάξεως της Ένωσης». Εντούτοις οφείλει να «λάβει υπόψη τις αποκλίσεις μεταξύ των γλωσσικών αποδόσεων της εν λόγω διατάξεως *τις οποίες γνωρίζει*, ιδίως όταν οι αποκλίσεις αυτές *προβάλλονται από τους διαδίκους* και αποδεικνύονται»[61].

96. Τρίτον, το Δικαστήριο επιχείρησε ακόμη να προσδιορίσει ακριβέστερα τον βαθμό αβεβαιότητας που απαιτείται για να ενεργοποιηθεί η υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έκρινε ότι «το γεγονός ότι μια διάταξη του δικαίου της Ένωσης *επιδέχεται* μία ή περισσότερες άλλες ερμηνείες δεν αρκεί για να θεωρηθεί ότι υφίσταται εύλογη αμφιβολία ως προς την ορθή ερμηνεία της διατάξεως αυτής, οσάκις καμία από τις άλλες αυτές ερμηνείες δεν φαίνεται να είναι *αρκούντως πειστική* για το οικείο εθνικό δικαστήριο […]»[62].

97. Τέταρτον, το Δικαστήριο έδωσε ορισμένες διευκρινίσεις ως προς τη σημασία που πρέπει να αποδίδεται στην ύπαρξη νομολογιακών αποκλίσεων όσον αφορά το επίμαχο ερμηνευτικό ζήτημα. Σημείωσε συναφώς ότι «οσάκις δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας λαμβάνει γνώση της υπάρξεως αποκλίνουσας νομολογίας –μεταξύ δικαστηρίων του ίδιου κράτους μέλους ή μεταξύ δικαστηρίων διαφορετικών κρατών μελών– σχετικά με την ερμηνεία διατάξεως του

[58] Βλ., παρακάτω, σημεία 122 έως 133 των παρουσών προτάσεων.

[59] Βλ. απόφαση Consorzio (σκέψη 51).

[60] Η υπογράμμιση δική μου.

[61] Βλ. απόφαση Consorzio (σκέψη 44). Η υπογράμμιση δική μου.

[62] Βλ. απόφαση Consorzio (σκέψη 48). Η υπογράμμιση δική μου. Επ' αυτού του θέματος, βλ., επίσης, τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Consorzio (σημεία 150 έως 157).

δικαίου της Ένωσης έχουσας εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης, *οφείλει να είναι ιδιαιτέρως προσεκτικό* κατά την τυχόν εκτίμηση ότι δεν υφίσταται εύλογη αμφιβολία ως προς την ορθή ερμηνεία της επίμαχης διατάξεως του δικαίου της Ένωσης […]» [63].

98. Πέμπτον, μολονότι σε ορισμένες προγενέστερες αποφάσεις του Δικαστηρίου γινόταν λόγος για απαίτηση να διαπιστώσουν τα εθνικά δικαστήρια ότι «η ορθή *εφαρμογή* του δικαίου της Ένωσης είναι τόσο προφανής, ώστε να μην αφήνει περιθώριο για εύλογες αμφιβολίες» [64], στην απόφαση Consorzio αναφέρεται ότι θα πρέπει να διαπιστωθεί «ότι η ορθή *ερμηνεία* του δικαίου της Ένωσης παρίσταται τόσο προφανής ώστε να μην καταλείπει περιθώριο για καμία εύλογη αμφιβολία» [65]. Πιθανώς επηρεασμένο από τη συλλογιστική που ανέπτυξε στις προτάσεις του ο γενικός εισαγγελέας M. Bobek [66], το Δικαστήριο χρησιμοποίησε ελάχιστες φορές τη λέξη «εφαρμογή» στη συγκεκριμένη απόφαση [67], στο πλαίσιο της οποίας έγινε μάλιστα ρητώς διάκριση ανάμεσα στην εφαρμογή και την ερμηνεία του νόμου [68].

99. Θα εξηγήσω τώρα γιατί ορισμένες πτυχές της αποφάσεως Consorzio ασκούν ιδιαίτερη επιρροή για το εξεταζόμενο νομικό ζήτημα.

β) Ο ρόλος των διαδίκων, η αναγκαιότητα του κριτηρίου και η έννοια της acte clair

100. Φρονώ ότι, λαμβανομένων ιδίως υπόψη των διευκρινίσεων που παρέσχε το Δικαστήριο με την απόφαση Consorzio, μηχανισμοί φιλτραρίσματος όπως ο επίδικος μπορούν σε μεγάλο βαθμό να θεωρηθούν «αποδεκτοί» με βάση τη νομολογία περί των εξαιρέσεων από την υποχρέωση την οποία επιβάλλει το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

101. Πρώτον, σε αντίθεση με κάποιους σχολιαστές [69], δεν πιστεύω ότι η αναδιατύπωση ορισμένων αποσπασμάτων της υφιστάμενης νομολογίας, την οποία επιχείρησε το Δικαστήριο στην απόφαση Consorzio –μετατοπίζοντας την εστίαση από την *εφαρμογή* στην *ερμηνεία* του δικαίου της Ένωσης–, οφείλεται σε υφολογική προσαρμογή. Κατά τη γνώμη μου, είναι ενδεικτική ενός επαναπροσδιορισμού των εννοιών του αντικειμένου και του σκοπού της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής και, κατά συνέπεια, της εμβέλειας της υποχρέωσης που προβλέπεται στο άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

102. Έχω πλήρη επίγνωση ότι η διάκριση μεταξύ ερμηνείας και εφαρμογής δεν είναι πάντοτε εύκολη και ότι είναι συχνά άμεσα συνυφασμένες [70]. Ωστόσο, είμαι πεπεισμένος ότι υπάρχει μια εννοιολογική διαφορά μεταξύ των δύο. Δεν θα επιχειρήσω να δώσω έναν επιστημονικά ακριβή ορισμό τους. Για τους σκοπούς της υπό κρίση υπόθεσης, αρκεί να επισημανθεί ότι η «ερμηνεία» είναι μια μορφή διανοητικής δραστηριότητας [71], η οποία συνίσταται ουσιαστικά στο να προσδιοριστούν, σε μάλλον αφηρημένο επίπεδο, το νόημα και το πεδίο εφαρμογής μιας νομικής

63 Βλ. απόφαση Consorzio (σκέψη 49). Η υπογράμμιση δική μου.

64 Βλ., για παράδειγμα, αποφάσεις της 9ης Σεπτεμβρίου 2015, Ferreira da Silva e Brito κ.λπ. (C-160/14, EU:C:2015:565, σκέψεις 38 και 40) και της 9ης Σεπτεμβρίου 2015, X και van Dijk (C-72/14 και C-197/14, EU:C:2015:564, σκέψη 55). Η υπογράμμιση δική μου.

65 Βλ. απόφαση Consorzio (σκέψη 33). Η υπογράμμιση δική μου.

66 Βλ. τις προτάσεις του στην υπόθεση Consorzio (σημεία 139 έως 159).

67 Βλ. αντίστοιχη μνεία στις σκέψεις 28 και 29.

68 Βλ. σκέψη 30 της απόφασης. Θα επανέλθω σε αυτό το σημείο στη συνέχεια.

69 Βλ., για παράδειγμα, Cecchetti, L., και Gallo, D., «The unwritten exceptions to the duty to refer after Consorzio Italian Management II: "CILFIT Strategy" 2.0 and its loopholes», *Review of European Administrative Law*, 2022, σ. 29 έως 61.

70 Βλ. προτάσεις της γενικής εισαγγελέα C. Stix-Hackl στην υπόθεση Intermodal Transports (C-495/03, EU:C:2005:215, σημεία 86 έως 88).

71 Kelsen, H., *Pure Theory of Law*, 2η έκδ., 1967, σ. 348.

διατάξεως[72]. Αντίθετα, μέσω της «εφαρμογής», μια νομική διάταξη της οποίας το νόημα και το πεδίο εφαρμογής έχουν ήδη καθοριστεί τίθεται σε λειτουργία στο πλαίσιο δεδομένης ένδικης διαφοράς ώστε να συναχθούν συγκεκριμένα συμπεράσματα και έννομες συνέπειες για ένα ιδιαίτερο σύνολο πραγματικών περιστατικών[73].

103. Δεν πρέπει να παραβλεφθεί ότι το ίδιο το Δικαστήριο έχει προβεί σε διάκριση μεταξύ των δύο εννοιών ακριβώς σε αυτό το πλαίσιο. Κατά πάγια νομολογία τα εθνικά δικαστήρια και το Δικαστήριο έχουν *διακριτούς* αλλά συμπληρωματικούς ρόλους στο πλαίσιο του συστήματος που θεσπίζεται από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ: τα πρώτα *εφαρμόζουν* το δίκαιο της Ένωσης στην ένδικη διαφορά, ενώ το δεύτερο *ερμηνεύει* το δίκαιο της Ένωσης ώστε να διευκολύνει το έργο των πρώτων. Όπως υπογράμμισε το Δικαστήριο, αμφότεροι οι ρόλοι είναι ουσιώδεις για την προάσπιση της ουσίας του δικαίου που θεσπίσθηκε με τις Συνθήκες[74].

104. Η διατύπωση του άρθρου 267 ΣΛΕΕ είναι άλλωστε αρκετά σαφής, υπό την έννοια ότι αντικείμενο της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής είναι (ανεξάρτητα από τα ζητήματα κύρους) η έκδοση αποφάσεων σχετικά με την «ερμηνεία των Συνθηκών». Μια περαιτέρω διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της διαδικασίας πέραν των ορίων αυτών δεν είναι εξάλλου απαραίτητη ούτε για την επίτευξη του διττού σκοπού της. Αφενός, τυχόν περιπτώσεις εσφαλμένης εφαρμογής των κανόνων της Ένωσης δεν υπονομεύουν την ενότητα, τη συνέπεια και την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης. Αφετέρου, θα ήταν υπερβολικό να θεωρηθεί ότι, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική δικαστική προστασία των ιδιωτών, το Δικαστήριο πρέπει, δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, να εποπτεύει την καθημερινή εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου από χιλιάδες εθνικά δικαστήρια.

105. Το γεγονός ότι το Δικαστήριο είναι διατεθειμένο, σε ορισμένες περιπτώσεις, να ασκήσει την αρμοδιότητά του βάσει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ υιοθετώντας μια διασταλτική προσέγγιση προκειμένου να συνδράμει τα δικαστήρια που υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα (αιτούντα δικαστήρια) όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματικά και, στο πνεύμα αυτό, δέχεται να παράσχει εξατομικευμένες απαντήσεις προσαρμοσμένες στα πραγματικά περιστατικά της εκάστοτε υπόθεσης δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ενδεικτικό του πραγματικού αντικειμένου και σκοπού της διαδικασίας[75]. Το Δικαστήριο μπορεί, αλλά δεν χρειάζεται, να δίνει απαντήσεις επί της έκβασης συγκεκριμένων ένδικων διαφορών. Επομένως και τα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας επίσης μπορούν, αλλά δεν χρειάζεται, να υποβάλλουν προδικαστικά ερωτήματα σε τέτοιες περιπτώσεις[76].

106. Δεύτερον, είναι σαφές ότι η απόφαση Consorzio ενίσχυσε τον ρόλο των διαδίκων εντός της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής[77]. Οι διάδικοι είναι εκείνοι που πρωτίστως μπορούν να εγείρουν ζήτημα του δικαίου της Ένωσης και να παράσχουν στο αρμόδιο εθνικό Δικαστήριο επαρκείς πληροφορίες (και, κατά περίπτωση, αποδεικτικά στοιχεία) ότι υπάρχει εύλογη αμφιβολία όσον αφορά την ερμηνεία των κανόνων της Ένωσης επί της οποίας το εθνικό

[72] Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F. Capotorti στην υπόθεση Cilfit κ.λπ. (283/81, EU:C:1982:267, σ. 3436) και του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Consorzio (σημείο 145).

[73] Πρβλ απόφαση του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης, Υπόθεση σχετικά με εργοστάσιο στη Chorzów (Αγωγή αποζημίωσης – Αρμοδιότητα) (Μειοψηφούσα γνώμη του δικαστή Ehrlich), PCIJ Rep (συλλογή νομολογίας του ΔΔΔΔ), Σειρά A, αριθ. 9 (1927), 39.

[74] Πρβλ. απόφαση Consorzio (σκέψεις 30 και 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[75] Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 9ης Μαρτίου 2021 Radiotelevizija Slovenija (Περίοδος εργασιακής ετοιμότητας σε απομακρυσμένη περιοχή) (C-344/19, EU:C:2021:182, σκέψη 23).

[76] Προφανώς, αν το Δικαστήριο κρίνει ότι δεν έχει αρμοδιότητα να απαντήσει σε ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου επειδή αυτά διατυπώνονται κατά τρόπο εξαιρετικά εξειδικευμένο σε συνάρτηση με την υπόθεση, μπορεί είτε να τα αναδιατυπώσει προκειμένου να εξαχθούν ορισμένα νομικά ζητήματα είτε να τα κηρύξει απαράδεκτα εν όλω ή εν μέρει.

[77] Ομοίως, Millet, F-X., «Cilfit still fits», τόμος 18, τεύχος 3, *European Constitutional Law Review*, 2022, σ. 533 έως 555.

δικαστήριο οφείλει, εν συνεχεία, να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα [78]. Στην περίπτωση αυτή, οι αναιρεσείοντες δεν οφείλουν απλώς να αποδείξουν ότι ένα –αν μου επιτρέπεται ελαφρώς καταχρηστικά αυτή η διατύπωση– ευλόγως ενημερωμένο και επιμελές δικαστήριο μπορεί να ερμηνεύσει την οικεία διάταξη του δικαίου της Ένωσης με περισσότερους τρόπους. Η απόφαση Consorzio έθεσε τον πήχη υψηλότερα: πρέπει να υπάρχουν πλείονες ερμηνείες που να φαίνονται «αρκούντως πειστικές» σε ένα ιδιαιτέρως πεπειραμένο δικαστήριο (αφού πρόκειται εξ ορισμού για «δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας των κρατών μελών και […] το Δικαστήριο»).

107. Δεν είναι λογικό οι διάδικοι να προσδοκούν ότι τα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας θα εγείρουν τακτικά, αυτεπαγγέλτως, ζητήματα του δικαίου της Ένωσης τα οποία δεν εγείρουν προηγουμένως οι ίδιοι. Ούτε μπορούν να αναμένουν από τα δικαστήρια αυτά να ασχολούνται με αόριστα, δυσνόητα ή ατεκμηρίωτα αιτήματα για υποβολή αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο. Η αρχή vigilantibus non dormientibus iura succurrunt (ο νόμος βοηθά όσους επαγρυπνούν και όχι τους κοιμώμενους) ισχύει αναμφίβολα και στο πλαίσιο αυτό. Επιπλέον, δεν είναι δυνατόν να ζητείται από τα εθνικά δικαστήρια να εξετάσουν επιχειρήματα και αιτήματα παραπομπής τα οποία είναι κακόπιστα, καταχρηστικά ή αμιγώς παρελκυστικά [79].

108. Ως εκ τούτου, το πεδίο εντός του οποίου ενδέχεται να εμφανιστούν τριβές μεταξύ εθνικών μηχανισμών φιλτραρίσματος όπως ο επίδικος και του άρθρου 267 ΣΛΕΕ εξαντλείται σε υποθέσεις όπου οι διάδικοι εγείρουν δεόντως πραγματικό ζήτημα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, τεκμηριώνοντας τα επιχειρήματά τους σχετικά με την ύπαρξη περισσοτέρων από μία πειστικών ερμηνειών των σχετικών ενωσιακών διατάξεων και ρητώς ζητούν από το εθνικό δικαστήριο να υποβάλει, συναφώς, προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο.

4. Πρόταση επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

109. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, εκτιμώ ότι το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ επιβάλλει μια σαφή και ανεπιφύλακτη υποχρέωση στα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας, η οποία υπόκειται μόνο στις εξαιρέσεις που ορίζονται στη νομολογία CILFIT.

110. Κατά συνέπεια, όταν οι αναιρεσείοντες εγείρουν δεόντως ένα πραγματικό ζήτημα του δικαίου της Ένωσης, τεκμηριώνοντας τα επιχειρήματά τους σχετικά με την ύπαρξη περισσοτέρων από μία πειστικών ερμηνειών των σχετικών ενωσιακών διατάξεων και ρητώς ζητούν από το εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας να υποβάλει, συναφώς, προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο, τότε το εθνικό αυτό δικαστήριο δεν έχει καμία εξουσία εκτιμήσεως να ελέγξει εάν πληρούνται οι προϋποθέσεις ενεργοποίησης της υποχρέωσης προδικαστικής παραπομπής την οποία υπέχει. Εθνικός μηχανισμός που επιτρέπει, σε κάποιον βαθμό, την ύπαρξη εξουσίας εκτιμήσεως είναι, κατά τη γνώμη μου, ασυμβίβαστος με το δίκαιο της Ένωσης.

111. Μολαταύτα, θα πρέπει να επισημάνω ότι οι ανωτέρω διαπιστώσεις δεν συνεπάγονται ότι κάθε φορά που ενεργοποιείται η εν λόγω υποχρέωση το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να επιτρέψει την άσκηση αναιρέσεως και να εξετάσει την υπόθεση επί της ουσίας. Το Δικαστήριο έκρινε με την απόφαση Lyckeskog ότι, εάν ανακύψει ζήτημα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης ενώπιον εθνικού δικαστηρίου τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας που εφαρμόζει έναν μηχανισμό

[78] Βλ., ειδικότερα, απόφαση Consorzio (σκέψεις 44, 49 και 51).

[79] Βλ. απόφαση Consorzio (σκέψεις 24 και 64). Γενικότερα, περί απαγόρευσης της κατάχρησης των δικαιωμάτων στο δίκαιο της Ένωσης, βλ. πρόσφατη απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2023, BMW Bank κ.λπ. (C-38/21, C-47/21 και C-232/21, EU:C:2023:1014, σκέψεις 281 έως 283).

φιλτραρίσματος όπως ο επίδικος, τότε το δικαστήριο αυτό «θα έχει […] την υποχρέωση, είτε στο στάδιο της εξετάσεως του παραδεκτού είτε σε μεταγενέστερο στάδιο, να υποβάλει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα» [80].

112. Πράγματι, κατά πάγια νομολογία, εναπόκειται κατ' αρχήν στο εθνικό δικαστήριο αποφασίσει *σε ποιο στάδιο* της διαδικασίας πρέπει να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο [81]. Όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, «μολονότι η υποβολή προδικαστικού ερωτήματος αποκλειστικώς κατόπιν σχετικής τοποθετήσεως των αντιδίκων ενδέχεται να εξυπηρετεί την ορθή απονομή της δικαιοσύνης, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η προηγούμενη τοποθέτηση των αντιδίκων δεν καταλέγεται μεταξύ των προϋποθέσεων για την κίνηση της προβλεπόμενης από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ διαδικασίας» [82].

113. Πάντως, η νομολογία παρέχει στα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας περιθώρια ευελιξίας *κατά τον χρόνο* διενέργειας του ελέγχου αυτού. Η εφαρμογή των κριτηρίων CILFIT επί συγκεκριμένης διαφοράς δεν συνιστά σε καμία περίπτωση αυτόματη διαδικασία. Περιλαμβάνει την αξιολόγηση ορισμένων στοιχείων τα οποία –τόσο όταν εξετάζονται μεμονωμένα όσο και, κατά μείζονα λόγο, όταν εξετάζονται συνδυαστικά– αφήνουν κατ' ανάγκην στα εθνικά δικαστήρια κάποιο περιθώριο ελιγμών.

114. Στο παρελθόν διατυπώθηκαν διιστάμενες απόψεις σχετικά με το αν το περιθώριο ελιγμών είναι αρκετά ευρύ για τα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού ώστε να μπορούν να ασκούν τα δικαιοδοτικά καθήκοντά τους με ορθό και αποτελεσματικό τρόπο [83]. Συναφώς, σημειώνω απλώς ότι, μετά την έκδοση της αποφάσεως Consorzio, το περιθώριο ελιγμών έχει αναμφιβόλως διευρυνθεί και, όσον αφορά το ζήτημα που αποτελεί τον πυρήνα της υπό κρίση υπόθεσης, έχει διευρυνθεί ως προς σημεία τα οποία είναι όντως σημαντικά.

115. Με βάση τα ανωτέρω συνάγεται το ακόλουθο συμπέρασμα.

116. Έχω τη γνώμη ότι, αφενός, οι μηχανισμοί φιλτραρίσματος όπως ο επίδικος, όταν εφαρμόζονται αυτόματα σε υποθέσεις όπου ανακύπτουν πραγματικά ζητήματα του δικαίου της Ένωσης, είναι ασυμβίβαστοι με το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ. Το γεγονός και μόνον ότι μια υπόθεση δεν εμπίπτει στα κριτήρια φιλτραρίσματος που ορίζονται στο εθνικό δίκαιο δεν πρέπει να απαλλάσσει το εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού από την υποχρέωση εξέτασης –όπως διατυπώθηκε από το αιτούν δικαστήριο– «του κατά πόσον, λόγω αιτήματος διαδίκου περί υποβολής προδικαστικού ερωτήματος στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οφείλει να υποβάλει αίτηση προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο».

117. Είμαι όμως επίσης πεπεισμένος ότι τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να είναι σε θέση να ερμηνεύουν και να εφαρμόζουν τους εν λόγω εθνικούς δικονομικούς κανόνες κατά τέτοιον τρόπο ώστε οι κανόνες αυτοί να διασφαλίζουν τη συμμόρφωση με το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, όπως έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο στις αποφάσεις CILFIT και Consorzio.

[80] Απόφαση της 4ης Ιουνίου 2002 (C-99/00, EU:C:2002:329, σκέψη 18). Βλ., επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Tizzano στην υπόθεση Lyckeskog (C-99/00, EU:C:2002:108, σημείο 46).

[81] Βλ. πρόσφατη απόφαση της 4ης Μαΐου 2023, Bundesrepublik Deutschland (Δικαστική ηλεκτρονική θυρίδα) (C-60/22, EU:C:2023:373, σκέψη 41 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[82] Απόφαση της 1ης Φεβρουαρίου 2017, Tolley (C-430/15, EU:C:2017:74, σκέψη 32).

[83] Βλ., για παράδειγμα, τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F. G. Jacobs στην υπόθεση Wiener SI (C-338/95, EU:C:1997:352, σημείο 58), τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα D. Ruiz-Jarabo Colomer στην υπόθεση Gaston Schul Douane-expediteur (C-461/03, EU:C:2005:415, σημείο 58) και τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα A. Tizzano στην υπόθεση Lyckeskog (C-99/00, EU:C:2002:108, σκέψη 63).

118. Τούτο ισχύει ασφαλώς για τα εθνικά συστήματα –όπως το επίμαχο εν προκειμένω– στα οποία τα κριτήρια φιλτραρίσματος που ορίζονται από το εθνικό δίκαιο φαίνεται να αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό τις περιπτώσεις που προβλέπονται στις εξαιρέσεις CILFIT. Στην πραγματικότητα, οι τρεις συγκεκριμένες περιπτώσεις που προβλέπονται στο άρθρο 367a του ZPP –νομικό ζήτημα σχετικά με το οποίο: i) «η απόφαση του δικαστηρίου δευτέρου βαθμού αποκλίνει από τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου»· ii) «δεν υπάρχει νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου, ιδίως εάν η νομολογία των ανωτέρων δικαστηρίων δεν είναι ομοιόμορφη»· και iii) «η νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου δεν είναι ομοιόμορφη»– ουσιαστικά καλύπτουν τις εξαιρέσεις acte clair και acte éclairé.

119. Συνεπώς, κατά τη γνώμη μου, η εφαρμογή τέτοιων κριτηρίων φιλτραρίσματος, σε συνδυασμό με μια «ισχυρή δόση» αρχής της ισοδυναμίας, θα σημαίνει ότι το εθνικό δικαστήριο ακολουθεί de facto τη νομολογία CILFIT. Εξάλλου, είναι αυτονόητο ότι δεν είναι δυνατόν το άρθρο 267 ΣΛΕΕ να αποτρέπει εν τέλει τα εθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού από το να εστιάζουν σε ζητήματα που, όπως ορίζεται στο άρθρο 367a του ZPP, είναι «σημαντικά για την ασφάλεια δικαίου, την ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου ή τη νομολογιακή εξέλιξή του».

120. Όπως σημειώθηκε στην εισαγωγή των παρουσών προτάσεων, οι μηχανισμοί φιλτραρίσματος επιδιώκουν θεμιτούς στόχους γενικού συμφέροντος. Τυχόν ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης υπό την έννοια ότι υποχρεώνει τα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν τους εθνικούς κανόνες που προβλέπουν έναν τέτοιο μηχανισμό κάθε φορά που ένα ζήτημα δικαίου της Ένωσης εγείρεται δεόντως ενώπιον τους φαίνεται να βαίνει πέραν του συνήθως αναγκαίου και κατάλληλου στις περισσότερες περιπτώσεις μέτρου για την προάσπιση της αποτελεσματικότητας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ.

121. Υπό το πρίσμα των προεκτεθέντων, προτείνω στο δικαστήριο να απαντήσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα ότι το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ δεν επιτρέπει εθνική διάταξη ή πρακτική δυνάμει της οποίας εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας, στο πλαίσιο διαδικασίας για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως, δεν είναι υποχρεωμένο να κρίνει αν οφείλει να υποβάλει αίτηση προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο σε περίπτωση που διάδικος εγείρει δεόντως πραγματικό ζήτημα του δικαίου της Ένωσης, τεκμηριώνοντας τα επιχειρήματά του περί της ύπαρξης περισσοτέρων από μία πειστικών ερμηνειών των επίμαχων διατάξεων της Ένωσης, και ζητεί ρητώς από το εθνικό δικαστήριο να προχωρήσει σε προδικαστική παραπομπή. Εναπόκειται γενικώς στα εθνικά δικαστήρια να ερμηνεύουν τους σχετικούς δικονομικούς κανόνες με τέτοιον τρόπο ώστε οι κανόνες αυτοί να διασφαλίζουν, κατά το δυνατόν, τη συμμόρφωση με το δίκαιο της Ένωσης.

Β. Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

122. Με το δεύτερο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί εάν το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη, έχει την έννοια ότι διαδικαστική απόφαση με την οποία απορρίπτεται αίτηση διαδίκου για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως ενώπιον δικαστηρίου τελευταίου βαθμού συνιστά «δικαστική απόφαση» στην οποία πρέπει να εκτίθενται οι λόγοι που δεν πρέπει να γίνει δεκτό αίτημα διαδίκου περί υποβολής αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

123. Όπως εξήγησα, το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ υποχρεώνει το εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού να ελέγξει εάν ενεργοποιείται η υποχρέωσή του να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα στο Δικαστήριο όταν εγείρεται δεόντως ενώπιον του πρώτου ζήτημα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης. Αυτό σημαίνει ότι απόφαση εθνικού δικαστηρίου τελευταίου βαθμού που

απορρίπτει αίτηση διαδίκου για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως και περατώνει την αναιρετική διαδικασία χωρίς να υποβάλει σχετικό προδικαστικό ερώτημα δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ συνιστά δικαστική απόφαση από το σκεπτικό της οποίας πρέπει να προκύπτει –όπως μνημονεύει το Δικαστήριο στην απόφαση Consorzio (σκέψη 51)– «είτε ότι το ανακύψαν ζήτημα του δικαίου της Ένωσης δεν ασκεί επιρροή για την επίλυση της διαφοράς, είτε ότι η ερμηνεία της επίμαχης διατάξεως του δικαίου της Ένωσης βασίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου, είτε ότι, ελλείψει τέτοιας νομολογίας, η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης παρίσταται τόσο προφανής […] ώστε να μην καταλείπει περιθώριο εύλογης αμφιβολίας».

124. Στην υπό κρίση υπόθεση, οι μετέχοντες στη διαδικασία οι οποίοι υπέβαλαν παρατηρήσεις συζήτησαν εκτενώς το είδος και το επίπεδο των λεπτομερειών που απαιτείται να έχει η αιτιολογία τέτοιας αποφάσεως. Παρόλο που το ζήτημα δεν τέθηκε ρητώς από το αιτούν δικαστήριο, έχω τη γνώμη ότι η υπό κρίση υπόθεση δίνει μια καλή ευκαιρία να εκτεθούν κάποιες σκέψεις επ' αυτού.

125. Κατά πρώτον, είναι σημαντικό υπομνησθεί ότι η υποχρέωση αιτιολόγησης απορρέει από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ όπως ερμηνεύεται *υπό το πρίσμα του* άρθρου 47 του Χάρτη. Η διάταξη αυτή κατοχυρώνει το *δικαίωμα σε δίκαιη δίκη*, το οποίο απορρέει επίσης από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και προβλέπεται στο άρθρο 6, παράγραφος 1, ΕΣΔΑ [84].

126. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη επιτάσσει να είναι κάθε δικαστική απόφαση αιτιολογημένη, τούτο δε προκειμένου να μπορούν οι ηττηθέντες διάδικοι να γνωρίζουν τους λόγους της εις βάρος τους αποφάσεως και να την προσβάλουν με ένδικο εγκαίρως και αποτελεσματικώς [85]. Επιπλέον, πιο έμμεσα, το δικαίωμα σε αιτιολογημένη απόφαση «εξυπηρετεί τον γενικό κανόνα […] περί προστασίας των προσώπων από την αυθαιρεσία, αποτελεί μέσο απόδειξης της ακρόασης όλων των διαδίκων και υποχρεώνει τα δικαστήρια να εκδίδουν αποφάσεις που βασίζονται σε αντικειμενικούς λόγους» [86].

127. Στο πνεύμα αυτό, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι «η έκταση της υποχρεώσεως αιτιολογήσεως ενδέχεται να ποικίλλει αναλόγως της φύσεως της εκάστοτε δικαστικής αποφάσεως και πρέπει να αναλύεται με γνώμονα την υπό εξέταση διαδικασία στο σύνολό της και βάσει όλων των κρίσιμων στοιχείων, λαμβανομένων υπόψη των δικονομικών εγγυήσεων που περιβάλλουν την καταδικαστική αυτή απόφαση, προκειμένου να κριθεί αν οι οικείες εγγυήσεις διασφαλίζουν στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα τη δυνατότητα να ασκήσουν, εγκαίρως και αποτελεσματικώς, ένδικο μέσο κατά της εν λόγω αποφάσεως» [87].

128. Κατανοώ ότι απόφαση με την οποία απορρίπτεται αίτηση διαδίκου για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως συνιστά πράξη η οποία, προς το συμφέρον της δικαστικής οικονομίας και της διαδικαστικής αποτελεσματικότητας, ενδέχεται να εξετάζει την υπόθεση με μάλλον συνοπτικό και τυποποιημένο τρόπο. Ως εκ τούτου, δεν νομίζω ότι πρέπει να περιλαμβάνει αιτιολογία που να περιέχει αναφορές στα πραγματικά περιστατικά, το νομικό πλαίσιο και τους διάφορους λόγους αναιρέσεως. Κατά τη γνώμη μου, σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, γενικώς αρκεί για το εθνικό δικαστήριο i) να αναφέρει ρητώς σε ποια εξαίρεση CILFIT βασίζεται και ii) να παράσχει μια συνοπτική εξήγηση για τους λόγους για τους οποίους κρίνει ότι ισχύει στη

[84] Πρβλ. απόφαση της 6ης Σεπτεμβρίου 2012, Trade Agency (C-619/10, EU:C:2012:531, σκέψη 52).

[85] Πρβλ. απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2014, flyLAL-Lithuanian Airlines (C-302/13, EU:C:2014:2319, σκέψη 51).

[86] Βλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 15ης Δεκεμβρίου 2022, Rutar και Rutar Marketing d.o.o. κατά Σλοβενίας (CE:ECHR:2022:1215JUD002116420, § 62). Βλ., ομοίως, προτάσεις της γενικής εισαγγελέα J. Kokott στην υπόθεση Trade Agency (C-619/10, EU:C:2012:247, σημείο 34 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[87] Βλ., για παράδειγμα, απόφαση της 23ης Οκτωβρίου 2014, flyLAL-Lithuanian Airlines (C-302/13, EU:C:2014:2319, σκέψη 52).

συγκεκριμένη περίπτωση[88]. Για παράδειγμα, όταν υπάρχει συναφώς πάγια νομολογία, μια απλή μνεία σε αυτήν αρκεί, ειδικά όταν ο διάδικος δεν εξηγεί λεπτομερώς τους λόγους που θα δικαιολογούσαν τυχόν απόκλιση.

129. Προφανώς, τα εθνικά δικαστήρια δεν είναι υποχρεωμένα να αναφερθούν διεξοδικά σε όλους κατά σειράν τους συλλογισμούς που διατύπωσαν ενώπιόν του οι διάδικοι που εγείρουν το ζήτημα του δικαίου της Ένωσης[89]. Στην πραγματικότητα, η αιτιολογία μπορεί, σε ορισμένες περιπτώσεις, να είναι επίσης έμμεση[90]. Αυτό μπορεί να συμβαίνει, για παράδειγμα, όταν το ένδικο μέσο του διαδίκου είναι απαράδεκτο ή προδήλως αβάσιμο[91], οι λόγοι που προβάλλονται προς στήριξη του αιτήματος προδικαστικής παραπομπής είναι αόριστοι ή γενικοί[92] ή οι λόγοι απόρριψης μπορούν να συναχθούν σαφώς από την αιτιολογία της υπόλοιπης αποφάσεως ή από τις αποφάσεις των κατώτερων δικαστηρίων[93].

130. Αντίθετα, δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο ότι, σε ορισμένες συνθήκες, μπορεί να χρειάζεται πιο εμπεριστατωμένη εξέταση[94]. Τούτο μπορεί να ισχύει για παράδειγμα, σε περίπτωση που ο διάδικος επισημαίνει την ύπαρξη διαφορετικών νομολογιακών τάσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση ή ουσιαστικές διαφορές στις διάφορες γλωσσικές αποδόσεις των σχετικών διατάξεων.

131. Εν προκειμένω, ζωτικής σημασίας είναι αν οι διάδικοι είναι σε θέση να κατανοήσουν τους λόγους για τους οποίους απορρίπτεται το αίτημά τους προς το εθνικό δικαστήριο για προδικαστική παραπομπή στο Δικαστήριο και εάν τα εθνικά δικαστήρια που έχουν επιληφθεί της σχετικής υπόθεσης μπορούν να αποφανθούν αποτελεσματικά επί των αντίστοιχων μέσων ένδικης προστασίας. Δεν πρέπει να παραβλέπεται ότι, ακόμη και αν οι αποφάσεις ενός δικαστηρίου τελευταίου βαθμού δεν υπόκεινται, κατά κανόνα, σε ένδικα μέσα, ενδέχεται να διατίθενται άλλα μέσα έννομης προστασίας τα οποία θα μπορούσαν ενδεχομένως να χρησιμοποιηθούν σε περίπτωση ενδεχόμενης παράβασης του άρθρου 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ.

132. Αφενός, ο αναιρεσείων μπορεί, εφόσον πληρούνται οι αντίστοιχες προϋποθέσεις, να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης λόγω αστικής ευθύνης του Δημοσίου ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων[95]. Αφετέρου, η Επιτροπή (ή άλλα κράτη μέλη) μπορούν να κινήσουν διαδικασίες επί παραβάσει σύμφωνα με τα άρθρα 258 έως 260 ΣΛΕΕ ενώπιον του Δικαστηρίου κατά του παραβαίνοντος κράτους μέλους[96].

[88] Ομοίως, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Bobek στην υπόθεση Consorzio (σημείο 168).

[89] Πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 30ής Ιουνίου 2022, Rusishvili κατά Γεωργίας (CE:ECHR:2022:0630JUD001526913, § 75).

[90] Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 4ης Ιουλίου 2019, FTI Touristik κατά EUIPO (C-99/18 P, EU:C:2019:565, σκέψη 17 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

[91] Πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 24ης Απριλίου 2018, Baydar κατά Ολλανδίας (CE:ECHR:2018:0424JUD005538514, § 42 και 43), και απόφαση του ΕΔΔΑ της 20ής Ιανουαρίου 2005, Αστικός Οικοδομικός Συνεταιρισμός Νέα Κωνσταντινούπολις κατά Ελλάδας (CE:ECHR:2005:0120DEC003780602).

[92] Πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 13ης Φεβρουαρίου 2007, John κατά Γερμανίας (CE:ECHR:2007:0213DEC001507303).

[93] Πρβλ. απόφαση του ΕΔΔΑ της 26ης Νοεμβρίου 2013, Krikorian κατά Γαλλίας (CE:ECHR:2013:1126DEC000645907), και απόφαση του ΕΔΔΑ της 11ης Απριλίου 2019, Harisch κατά Γερμανίας (CE:ECHR:2019:0411JUD005005316, § 37 έως 42).

[94] Πρβλ. απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, Association France Nature Environnement (C-379/15, EU:C:2016:603, σκέψη 52).

[95] Βλ., ιδίως, αποφάσεις της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513, σκέψεις 51 έως 55), της 13ης Ιουνίου 2006, Traghetti del Mediterraneo (C-173/03, EU:C:2006:391, σκέψη 32), και της 28ης Ιουλίου 2016, Tomášová (C-168/15, EU:C:2016:602, σκέψεις 25 και 36).

[96] Βλ. αποφάσεις της 4ης Οκτωβρίου 2018, Επιτροπή κατά Γαλλίας (Φόρος κινητών αξιών) (C-416/17, EU:C:2018:811), και της 14ης Μαρτίου 2024, Επιτροπή κατά Ηνωμένου Βασιλείου (Απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου) (C-516/22, EU:C:2024:231).

133. Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, εκτιμώ ότι το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι η απόφαση ενός δικαστηρίου τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας με την οποία απορρίπτεται αίτηση διαδίκου για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως και περατώνεται η διαδικασία, παρότι ο αναιρεσείων έχει εγείρει δεόντως ζήτημα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, συνιστά «δικαστική απόφαση» στην οποία πρέπει να εκτίθενται οι λόγοι που το δικαστήριο έκρινε ότι δεν ενεργοποιείται η υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής την οποία υπέχει από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Το περιεχόμενο της υποχρέωσης αιτιολόγησης ποικίλλει ανάλογα με τις αντίστοιχες περιστάσεις.

V. Πρόταση

134. Εν κατακλείδι, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Vrhovno sodišče (Ανώτατο Δικαστήριο, Σλοβενία) ως εξής:

1) Το άρθρο 267, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ δεν επιτρέπει εθνική διάταξη ή πρακτική δυνάμει της οποίας εθνικό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας, στο πλαίσιο διαδικασίας για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως, δεν είναι υποχρεωμένο να κρίνει αν οφείλει να υποβάλει αίτηση προδικαστικής αποφάσεως στο Δικαστήριο σε περίπτωση που διάδικος εγείρει δεόντως πραγματικό ζήτημα του δικαίου της Ένωσης, τεκμηριώνοντας τα επιχειρήματά του περί της ύπαρξης περισσοτέρων από μία πειστικών ερμηνειών των επίμαχων διατάξεων της Ένωσης, και ζητεί ρητώς από το εθνικό δικαστήριο να προχωρήσει σε προδικαστική παραπομπή. Εναπόκειται γενικώς στα εθνικά δικαστήρια να ερμηνεύουν τους σχετικούς δικονομικούς κανόνες με τέτοιον τρόπο ώστε οι κανόνες αυτοί να διασφαλίζουν, κατά το δυνατόν, τη συμμόρφωση με το δίκαιο της Ένωσης.

2) Σύμφωνα με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 47, δεύτερο εδάφιο, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η απόφαση ενός δικαστηρίου τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας με την οποία απορρίπτεται αίτηση διαδίκου για την παροχή άδειας προς άσκηση αναιρέσεως και περατώνεται η διαδικασία, παρότι ο αναιρεσείων έχει εγείρει δεόντως ζήτημα ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης, συνιστά «δικαστική απόφαση» στην οποία πρέπει να εκτίθενται οι λόγοι που το δικαστήριο έκρινε ότι δεν ενεργοποιείται η υποχρέωση προδικαστικής παραπομπής την οποία υπέχει από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Το περιεχόμενο της υποχρέωσης αιτιολόγησης ποικίλλει ανάλογα με τις αντίστοιχες περιστάσεις.